ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ
ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ
ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

ԵՒ

ԱՌԱՔԵԼԱՅԱՋՈՐԴ ՇՐՋԱՆ

THE HISTORY OF NEW TESTAMENT

ՊԱՏՐԱՍՏԵՑ
ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ
ՀԱՅ-ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ

1997

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հաւատքը պատմական փորձառութիւն մը չէ միայն, այլ հանապազօրեայ ապրում մըն է որ կը կարօտի ներտողութեան ու վերանորոգման, նոր արջալոյսներու մէջէն ողջունելու համար կեանքի գեղեցկութիւնները:

Լրացած էին բոլոր մարգարէական նախատեսութիւնները Քրիստոսի մասին, լրացած էին Հին Օրէնքի համար սահմանուած ժամանակը, և սկսաւ նորը՝ Աստուծոյ Թագաւորութեան ժամանակը: Լրացաւ, Հին Ուխտը և կնքուեցաւ Նոր Ուխտը Յիսուսի Արիւնով: Վերջացաւ ստուերը. յայտնուեցաւ Ճշմարտութիւնը՝ Յիսուս Քրիստոս:

Վերջացաւ Օրէնքի ամենազօր տիրակալութեան շրջանը և սկսաւ **ՇՆՈՐՀԱՑ** դարը: Լրացան, ի գլուխ հանուեցան Յիսուս Քրիստոսի բոլոր Տնօրինութիւնները մարդոց փրկութեան համար: Գողգոթան որպէս Նոր Ուխտի և ներումի կենդանի վկայագիր, յաւերժութեան երաշխիքն է համայն մարդկութեան: Բեթղեհեմի աստղի լոյսէն ներթափանցուած և պայծառացած Նոր Կտակարան մը, փայլեցաւ երկնակամարին վրայ: Նոր Կտակարանի իւրաքանչիւր խօսքը և բժշկութիւնը Յարութեան լոյսին առաջնորդող ճանապարհ մըն է:

Հռոմի կայսրին ուղղարկաց խօսքը խորհրդարանին.

«Ընկայ, տեսայ, յաղթեցի».

Յիսուս Քրիստոսի խօսքը հնչեց աշխարհի.

«Ընկայ, սիրեցի, ներեցի»:

Առաքեալներու օրով աստուածային խօսքը ո՛չ թէ Հնգամատեան Օրէնքին մէջն էր, այլ՝ Քրիստոսի *պատգամի՛ն* մէջ (Գործք. ժ.36, Ա. Պետ. Ա. 23): Աւետարանել կը նշանակէ՝ վկայել ճշմարտութիւնը, ո՛չ սոսկ զայն մտքով հասկնալ, խօսքով արտայայտել, գիրով դրոշմել, այլ՝ ***կեանքով և գործով ապրիլ***: Պօղոս առաքեալ կը յորդորէ եկեղեցին, ըսելով.

«Աւետարանը միայն խօսքո՛վ չքարոզուեցաւ ձեզի, այլ նաեւ զօրութիւնով»--Ա. Թես. Ա.5:

Ա. Նորատունկեան
Ապրիլ 17, 1997

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ
ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ
ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Ի՞ՆՉ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ "ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ"

Նոր Կտակարանը Աստուծոյ ուխտն է մարդոց հետ: Աստուծոյ Կտակը կամ պատգամները պարունակող սահմանադրական գրութիւն: Քրիստոնեաներ իրենք կցած են "Սուրբ" բառը այս գրքին և անուանած զայն " *Մատեան* Գիրք": Մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի վկայութիւնները.

Յիսուս ըսաւ անոնց. ***Գրուածքներուն*** *մէջ կնաւ չէ՞ք կարդացած»*--Մատթ. ԻԱ.42: *«Մոլորեալներ, ո՛չ* ***Գրուածքները*** *կը հասկնաք և ո՛չ ալ Աստուծոյ զօրութիւնը»* --Մատթ. ԻԲ.29: *«Ես Գիրքը գոցելով՝ տուա պաշտօնեային ու նստաւ»*--Ղուկ. Դ.20

"Ուխտ" կամ "Կտակ" բառերը, Քրիստոնէական հաւատքին մէջ, կու գան մեզի վաղ անցեալէն: Հրեայ ժողովուրդը հետեւելով Մովսէս Մարգարէին, իրենց գաղթական ու թափառական շրջանին, բանակեցան Միտեան լերան շուրջ: Մովսէս Մարգարէն բարձրացաւ լեռ և հոն Աստուծմէ ստացաւ Օրէնքն ու Տասնաբանեայ Պատուէրները:

Ամբողջ Իսրայէլ կայնած էր Սինա լերան ստորոտը, Աստուծոյ Ներկայութիւնը լերան վրայէն կանչեց զանոնք և ըսաւ. "Եթէ իրաւցընէ Իմ ձայնիս հնազանդիք ու Իմ *ուխտս* պահէք, դուք Ինծի սեպհական ժողովուրդ պիտի ըլլաք բոլոր ազգերէն. վասնզի բոլոր երկիր իմս է: ...Բոլոր ժողովուրդը միաբերան պատասխանեցին ու ըսին, *«Տիրոջը բոլոր ըսածները պիտի ընենք»*--Ելից ԺԹ.5, 8:

Որովհետեւ Հրեայ ժողովուրդը Աստուծոյ հետ ուխտի մտած էր, Քրիստոնեայ հաւատացեալները՝ Հրեաներուն կրօնագիրքը կոչեցին "Հին Կտակարան" կամ "Հին Ուխտ": Աւետարաններն ու Առաքելական նամակներն ալ կոչուեցան "Նոր Ուխտ" կամ "Նոր Կտակարան": Նոյն գիրքերը, մեզի՝ քրիստոնեաներուս կը ներկայանան որպէս *Աստուածաշունչ*: Մատեանի առաջին մասը, բաղկացեալ 39 գիրքերէ, Մինդրոցէն մինչեւ Մաղաքիայ:

Յետագայ դարերուն, Քրիստոսի Եկեղեցին (այդ դարաշրջանի բոլոր ազգաց եկեղեցիները Մէկ "Տիեզերական" ճանչցուած էին և զանազան եկեղեցիներ՝ յարանուանութիւններ չկային): Եկեղեցին հաւաքեց Աւետարաններն ու սրբազան բոլոր մատենագրութիւնը (Առաքելակա՛ն ճանչցուած չորս Աւետարանները ու նամակները) և կանոնագրեց:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Նոր Կտակարանը մէկ հեղինակի կողմէ ձեռագրուած *մէկ* գիրք մը չէ, այլ՝ Նոր Կտակարանը, նման ճաճանչագեղ ծիածանի, կը բաղկանայ 27 գիրքերէ: Իր զօրութիւնը կը ցոլացնէ Սուրբ Հոգւոյն ներշնչական հրաշքներով:

ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐԸ, Ի՞ՆՉՈՒ ՆՄԱՆ ՄՈՎՍԷՍԻ, ԻՐԵ՛ՆՔ ՉԿԱԶՄԵՑԻՆ "ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ" ԳԻՐՔԸ:

Մովսէս Մարգարէն՝ իր տրամադրութեան տակ ունէր *իրեն հետեւող* ժողովուրդը: Մովսէս ի՛ր ժողովուրդին Օրէնք ու դատաստանագիրք հեղինակեց: Մովսէս իր հաւատքը, իր կրօնքը *տպատիպ* աշխատանքով չզբաղեցաւ: Մինչդեռ Առաքեալները, Հռոմէական կայսրութեան բոլոր ժողովուրդներուն գացին, ոչ որպէս դատաւորներ իրենց դատաստանագիրքով (ինչպէս Մովսէս ըրած էր), այլ որպէս *Աւետարանիչ ներ:* Առաքեալներուն բերնէն կը հոսէր երգ ու ցնծութիւն, բերկրանք և փրկութիւն: *Մեռելոց Յարութիւ՛ն* աւետողներ էին, կեանքի և խայտանքի ազատութեան ոահ-վիրանե՛ր էին անոնք: Առաքեալներուն հեղինակած գիրքերը, իրենց *ապրո՛ւմն* և անբասիր կենցաղավարութիւնն էին: Իրենց վկայութեան ճշմարտութիւնն ու ստուգութիւնը կնքեցին իրենց նահատակութեամբ:

Մովսէսի և անոր յաջորդներուն նման՝ Յիսուսի առաքեալները, զէնքով և կոտրածով չկառուցին ու չտարածեցին իրենց հաւատքը, այլ՝ իրե՛նք մեռան ու սպանուեցան որովհետեւ իրենց Աւետարանը ոչ մտացածին և ոչ ալ *աշխարհիատիրական* էր, այլ ոգեշնչող ու երկնառաք:

Պենտեկոստէի Սուրբ Հոգեգալուստով ծնաւ Յիսուսի Եկեղեցին: Առաքելահիմ Եկեղեցին հոգեշարժ զօրութիւն, յաւիտենականի տեսիլք և անկապտելի ուժ էր, և ոչ միայն գրական մատենագրութիւն մը:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԸ

Աշխարհի *ներկայ հաղաքակրթութեամբ* և ներկայ դարու գիտութեամբ կարելի չէ ըմբռնել Նոր Կտակարանի կազմութիւնը: Մարդկային ապրելակերպը բոլորովին տարբեր էր մինչեւ 19-րդ դար: Արդի մարդկութիւնը կ'ապրի սալահատակուած և լուսազարդուած քաղաքներու մէջ ուր դժուար կը զանազանես ցերեկը գիշերէն: Անցեալին, գիր և գրականութիւն մենաշնորհն էին շատ փոքր և առանձնաշնորհեալ ազնուական դասուն: Ժողովուրդը ոչ միայն գրել կարդալ չէր գիտեր, այլ նոյնիսկ՝ հաշուել:

Անգլիոյ մէջ, նախակրթական ուսման պետական ճանաչումը տեղի ունեցաւ 1870-ին և բարեփոխումները տեղի ունեցան միայն 1902-ին:

Միացեալ Նահանգներու նման հարուստ երկրի մը մէջ, երկրորդական վարժարանի ձրի ուսումը գործադրուեցաւ միայն Համաշխարհային Առաջին Պատերազմէն յետոյ:

վերոյիշեալ կրթական և դաստիարակչական հակիրճ տեղեկութիւնը բաւարար նկատուելու է լուսաբանելու համար, թէ ի՞նչու Աւետարանը՝ սկիզբի օրերուն, որպէս մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Խօսք և Պատգամ, գրի չէ վերածուած: Աւետարանը մատենագրութիւն չէ դարձած որովհետեւ պահա՛նջ չէ եղած: Կարիք չէ եղած, որովհետեւ *ժողովուրդները գրել կարդալ չէին գիտեր:*

Ինչպէս Յիսուս Ի՛նք, նոյնպէս Իր յաջորդները իրե՛նք եղած են *կենդանի* Աւետարանը հաւատացեալ և ուխտեալ ժողովուրդներուն: Եպիսկոպոս մը, սարկաւագ մը կամ քարոզիչ մը ոչ թէ *գիրք* մը կը քարոզէին, այլ իրենց վարքո՛վն ու սրբակենցաղ և հոգեշունչ աստուածայայտնութեամբ: Մի՛ ստորագնահատէք անցեալ դարերու Մայր Հայրենիքի Հայ հոգեւորականները որպէս անգրագէտ և անուս: Կրնան անուս եղած ըլլալ այդ բահանաները, բայց ո՛չ երբեք *անմտի:* Թերեւս չկարենային *խօսքով* բացատրել աստուածաբանական կարգ մը ճշմարտութիւններ, սակայն իրենց ***կեանքով,*** և նահատակութեամբ յաւերժօրէն կը խօսին մեզի և պիտի խօսին դարեր անվախճան:

Ի՞ՆՉՈՒ ԳՐԻ ԱՌՆՈՒԵՑԱՆ *ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ* ԳԻՐՔԵՐԸ:

Գրի առնուեցան, որովհետեւ. Առաքեալներու կենդանութեան շրջանին երբ հաւատամքի հարց մը ծագէր, Առաքելական խօսքը *պատգա՛մ* կը նկատուէր: Պէտք չէ մոռնալ նաեւ, թէ Քրիստոնէութիւնը ընդունուեցաւ բազմաթիւ ազգերու և տարբեր լեզուներ խօսող ժողովուրդներու կողմէ, որոնց *մշակոյթն* ու *աւանդութիւնները* իրարմէ կը տարբերէին և երբեմն ալ իրարու ներհակ էին:

Առաքեալները երբ մէկզմէկու ետեւէն նահատակուեցան և սպաննուեցան, առաքելատես և առաքելակից Եպիսկոպոսներ ծրագրեցին պատրաստել հաւատալիքի գրուացք մը որ պիտի դառնար լուսաջավիղը փոխարինելու համար առաքելական *կենդանի* խօսքը:

Առաջին դարու եկեղեցական Եպիսկոպոսները իրենք զիրենք հարկադրուած զգացին Հաւատքի՛ Ջատագովականներ գրել միայն, պաշտպանելու համար իրենց դաւանանքը երկրի իշխաններուն դէմ փոխանակ ստուգելու և հաւաքելու Առաքեալներու գրութիւնները:
Ի՞նչու: Որովհետեւ քաղաքական կացութիւնը իրենց շրջանին այդ կը պահանջէր: Մերթ ընդ մերթ, կառավարական հրամաններ կ'ելլէին և իշխանութիւնը կը հաւաքէր Քրիստոնեաները և կ'սպաննէր: Մնողո՛ սարսափի և հալածանքի այս շրջանը տեւեց մինչեւ չորրորդ դար:

Եւսեբիոս (Eusebius) որ կը կոչուի Եկեղեցւոյ Պատմահայրը՝ կը յիշէ անվեհեր աւետարանիչ Գուատրատիոս (Quadratus) անուն բրիստոնեայ մը որ կրօնական առաջին ջատագովութիւնը (այժմ կորսուած) ներկայացուցած է Հատրիան կայսրին 125 թուականին: Եւսեբիոս (Eusebius) ոահիվիրան՝ Գուատրատիոսը կը կոչէ "Առաքեալներու ունկնդիր", այսինքն ուղղակի Առաքեալներէ սորված է իր բարոզչութիւնը:

Եւսեբիոս պատմահօր յիշատակած յաջորդ անձը՝ Pantaenus Աղեքսանդրիոյ փիլիսոփայական ճեմարանի կարողագոյն իմաստասէրը եղած է: Ստոյիկեան փիլիսոփայ Բանդանիուս դարձաւ Քրիստոսի Լոյս հաւատքին՝ և նուիրեց ինքզինք Աւետարանի բարոզչութեան: Աթէնակորաս որ Աթէնքի հռչակաւոր իմաստասէրներու հոյլին կը պատկանէր, էր նաեւ աւետարանիչ ու բարոզիչ 177 թուականներուն: Յուստինոս վկան, ծնած Պաղեստին հեթանոս ծնողէ, Եփեսոսի մէջ կը դառնայ բրիստոնեայ և Հռովմի մէջ կը գլխատուի Քրիստոսի հաւատքը ջատագովելուն համար: Ասորի Տաջեան (Tatian) և իր ընկերակիցը Յուստինոս՝ միաձուլած էին իրենց իմաստասիրական տաղանդը հաւատքի հետ:

Վերոյիշեալ անձնաւորութիւնները բոլորն ալ հռչակաւոր և ճանչցուած իմաստասէրներ եղած են, պաշտպանելով հանդերձ իրենց լոյս հաւատքն ու փիլիսոփայական վեղարը:

Ի՞ՆՉ ՏԵՍԱԿ ԱՆՁԵՐ ԷԻՆ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱԻԱՏԱՑԵԱԼ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐԸ.

Հաւատացեալներու մեծագոյն մասը կը պատկանէին բանուորներու և գերիներու դասակարգին: Սակայն կար նաեւ մտաւորական և իմաստասէրներու դասակարգ մը, որոնք Աթէնքի և Աղեքսանդրիոյ ճեմարաններու դասախօսներ էին: Փանթէնուս (Pantaenus) Աղեքսանդրիոյ Քրիստոնէական ճեմարանին տեսուչ տնօրէնն էր: Կղէմէս Աղեքսանդրիացին յաջորդեց իրեն, և անոր ալ յաջորդեց աշխարհահռչակ Որոգինէս (Origen) աստուածաբանը: Հետաքրքրական է յիշատակել Յուստինոս (Justin) վկայի դատավարութենէն դրուագ մը.

Դատախազը կը հարցնէ Յուստինոսի, *"Ո՞ր կը ժողովիք"*: Յուստինոս կը պատասխանէ, *"Ուր որ կարենանք, մեր Աստուածը կը պարուրէ համայն տիեզերքը և կը պաշտուի ու կը ծառաքանուի բոլոր հաւատացեալներէն ամէն տեղ"*: Դատախազը կը շարունակէ հարցաքննել թէ ու՞ր է իր բնակարանը: Յուստինոս կը պատասխանէ թէ ինք անձնական տուն չունի, այլ կը բնակի Մարտին անունով մէկու մը համեստ վերնայարկի սենեակը:

Վերոյիշեալ մտաւորական և իմաստասիրական դասակարգին առընթեր, կային նաեւ բազմաթիւ համեստ սակայն ջերմեռանդ հաւատացեալներ: Ասոնց

մասին՝ Որոգինէս (Origen) սապէս կը վկայէ: (Որոգինէս Աղեքսանդրիոյ Ճեմարանին տեսուչ կարգուած է 18-ը տարեկանին: Ծնած է 185 և մեռած 254-ին: Գրած է մօտ 6 հազար պարբերագիրբեր).

"Քրիստոնեաներ իրենց բոլոր միջոցներով և կարողութեամբ կը ջանային տարածել իրենց հաւատքը համայն աշխարհի: Ամանք ուխտած են շրջագայիլ բաղաբէ բաղաբ և գիւղէ գիւղ բարոզելու Յիսուս Քրիստոսը և դարձի բերել հեթանոսները":

Անտիոք, Նման Աղեքսանդրիոյ, մտաւորական օրրանն էր գրականութեան և բանասիրութեան: Այս անուանի բաղաբին եպիսկոպոսն էր Իգնատիոս (Ignatius) ժամանակակից և բարեկամ Պօղիկարպոսի՝ Իզմիրնիոյ եպիսկոպոսին: Ս. Իգնատիոս՝ փարած իր հաւատքին կեր դարձաւ Հռովմի ամփիթատրոնի վայրի գազաններուն 115 թուականին:

Երկրորդ դարու գլխաւոր հաւատքի ջատագովներն էին, Անտիոքի եպիսկոպոս Theophilus 170 թուին, Melito of Սարդիս և Apollinaris of Hierapolis 175 թուականին: Որոգինէսի աշակերտներէն՝ Գրիգոր, որ նաեւ կոչուցաւ *հրաչագործ*, աւարտեց աստուածաբանական ճեմարանը ու դարձաւ աւետարանիչ և մեծ ջարոզում ստեղծեց Պոնտոսի մէջ, Հայաստանի մօտ:

Որոգինէս աստուածաբանը ժամանակակից էր նաեւ Կարթագեն (Թունիզ, հիւսիսային Ափրիկէ) բաղաքի եպիսկոպոս Կիպրիանոսին: Հաւատքի և Յիսուսի սիրոյն Ս. Կիպրիանոս երկարեց իր պարանոցը դահիճի սուրին որպէսզի չ՛ուրանայ իր Փրկիչն ու Տէրը:

ԿԻՆԵՐՈՒ, ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆՆԵՐՈՒ և ԱՆՈՒՍ ԳԵՐԻՆԵՐՈՒ ԴԵՐԸ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՄԷՋ.

Չ'կայ աչառութիւն Աստուծոյ բով: Աստուած կը գործածէ իմաստասէր մտաւորականն ու նաեւ յետին անուսն ալ: Աստուծոյ փնտռածը *հաւատարմութիւն* է, իմաստութիւն և հանճար Ան կրնայ տալ:

Ստորեւ կուտանք տեղեկագրութիւն մը որ կու գայ մեզի հակա-Քրիստոնեայ հեղինակներէ որպէս գանգատ և բողոք: Celsus, Քրիստոնէութեան բուռն հակառակորդը, իր հակաՔրիստոնեայ ջարժումը կը սկսի 177 թուականին, երկրորդ դարու վերջաւորութեան: Իր գրութիւններով կը հարուածէ ոչ միայն Քրիստոնեայ իմաստասէրներն ու մտաւորականները, այլ թշուառ գերիները և անուս գործաւորները: Չի խնայեր նոյնիսկ մաբրամաբուր կիները: Որովհետեւ վերոյիշեալ մարդկային անբաղդ թշուառները, փառաբանողներն էին Յիսուս Քրիստոսի: Ոչ-կղերական այս գործաւոր դասակարգը, իրենց խանդավառ և բերկրալի ապրումով և հաւատարիմ աշխատանքով զարմանք և հիացում կը պատճառէին իրենց տէրերուն:

Ազնուական ընտանիքներու մանուկներու խնամքը յանձնուած էր

համեստ սպասուհիներու, որոնք կը պատմէին Յիսուսի հրաշագործ պատմութիւնները իրենց յանձնուած մանուկներուն և պատանիներուն: Նոյնիսկ հիւանդութեան պարագային առանց վարանելու, Քրիստոնեայ սպասուհիներ, կը խնդրէին իրենց տիրուհիներէն որ արտօնուի իրենց աղօթել հիւանդ երախային համար իրենց հաւատացած Աստուծոյն:

Հաստատ կիներու և սպասուհիներու միջոցաւ, Քրիստոնէական հաւատքը մուտք գործեց ոչ միայն ազնուական ընտանիքներէ ներս, այլեւ պետական ընտանիքներէ ներս, մինչեւ արքայական պալատները: Միթէ Գրիգոր Պահլաւունի եւս, պարզ աշխարհական պաշտօնեայ մը չէ՞ր Տրդատ Թագաւորի պալատէն ներս:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ Ի՞ՆՉՈՒ և Ե՞ՐԲ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱԻԱՔԵԼ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ և ԿԱՆՈՆԱԳՐԵԼ ՁԱՆՈՆՔ.

Մկսեալ Առաքեալներու օրերէն, թիւրիմացութիւն տեղի ունեցաւ Հրէաստանի *Հրեայ* Քրիստոնեաներու և *ոչ-Հրեայ* Քրիստոնեաներու միջեւ: Հրեայ Քրիստոնեաներ ծայրայեղ էին իրենց ազգակրօնամոլ համոզումներուն մէջ: Իրենց կրօնահայեացքով, հեթանոս մը նախ Հրեայ ըլլալու էր, և յետոյ Քրիստոնեայ: Նորահաւատ Քրիստոնեան, նախ պարտաւոր էր պահել Մովսիսական Օրէնքն ու Պատուիրանները և անոնց վրայ առաւել դառնար Քրիստոնեայ: Մեզի՝ այժմու Քրիստոնեաներուս, որքան ալ տարօրինակ թուի այս կերպ մտածումը, ազգայնամոլ Հրեայ Քրիստոնեաներու համար, միակ և ճշմարիտ Քրիստոնէութիւնն էր:

Ազգայնամոլ հաւատացեալ Հրեաները իրենք եւս որպէս աւետարանիչներ կը շրջէին եկեղեցիէ՝ եկեղեցի և *"Կիսատ-պռատին եղբայրներուն,* (հեթանոսներէ դարձողներուն) *Մովսէսի Օրէնքին համաձայն, եթէ չթլփատուիք՝ չեք կրնար փրկուիլ*'--Առաք. ԺԵ.1:

Այս պատճառաւ Պօղոս և Բառնաբաս Առաքեալներ ջատ մը վէճերէ և հակառակութիւններէ յետոյ, վճռեցին երթալ Երուսաղէմ և մասնակցիլ Եկեղեցական առաջին Համագումարին ուր ներկայ էին Առաքելական կազմը՝ նախագահութեամբ Տեառնեղբայր Յակոբոսի: Գործ Առաք. Գլուխ ԺԵ:

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ.

"Առաքեալները, երէցներն ու եղբայրները՝ Անտիոքի, Սուրիոյ և Կիլիկիոյ մէջ Ծնունդով հեթանոս եղող եղբայրներուդ ողջոյն կը յղեն: Քանի որ լսեցինք թէ ոմանք, իբրեւ թէ մեզմէ, որոնց մենք հրաման չենք տուած, վրդովեցուցած են ձեզ խօսքերով և խախտած են ձեր մտքերը՝ ըսելով որ պէտք է թլփատուիլ և պահել Օրէնքը, ... Հաճելի թուեցաւ Սուրբ Հոգիին և մեզ՝ աւելի ոչ մէկ բեռ դնել ձեր վրայ, բացի ... հեռու մնալ կուռքերու

մատուցուած զոհերէ և արիւնէ և խեղդամահ եղած կենդանիներէ և պոռնկութենէ. լաւ կ՚ընէք, եթէ ձեզ հետու պահէք ատոնցմէ: Ո՛ղջ եղէք"--Գործք. ԺԵ.23-29:

Հրեայ Քրիստոնեաներու վերոյիշեալ ազգայնամոլ մրցակցութիւնը շարունակուեցաւ անընդհատ և անդուլ: Որովհետեւ ոչ օրէնքէն, ոչ ըստիոյ և ոչ հետատեսիլ կար: Մանաւանդ Առաքեալներու նահատակութենէն վերջ երբ իշխանական իրաւասութեամբ խօսող չի կար, Առաքելական գրութիւններու կարեւորութիւնը հետզհետէ զգալի դարձաւ:

ՄԱՐԿՈՍ ՀՌՈՎՄԻ ՄԷՋ

Մօտ հարիւր տարիներ անցած էին Յիսուսի յետ Յարութենէ, ու ահա Պոնտոսցի Մարկոս անուն Եկեղեցական մը կը հասնէր Հռոմ 130-44 թուականներուն: Իր մասին մեր ունեցած բոլոր տեղեկագրութիւնները կը բաղենք իր հակառակորդներէն և զինք իբր հերձուածող դատապարտողներէն: Ըստ Պոնտոսցի Մարկոնի՝ Հին Կտակարանի Աստուածը *արդարութեան* Աստուած էր որ *"Աչքի տեղ աչք և ակռայի տեղ ակռայ"* կը պահանջէր: Իսկ Յիսուս Քրիստոսի յայտնաբերած Աստուածը *բարի* Աստուած էր որ կը պատուիրէր. *"Երբէք մէկը քու աջ ծնօտիդ ապտակ մը զարնէ, միւսն ալ դարձուր անոր"*: Մարկոն կ՚ըսէր, "ճշմարիտ Աստուածը յայտնաբանող Յիսուս, սխալ ճանչցուեցաւ բոլորին կողմանէ և խաչուեցաւ: Մի միայն Պօղոս Առաքեալ իրապէս ճանչցած էր Յիսուս Քրիստոսը, սակայն ան ալ զոհ գնաց Հրեայ Քրիստոնեաներու մոլեռանդութեան:

Մարկոն՝ ջանաց ըլլալ ջահակիրը Պօղոս Առաքեալի և մաքրագործել Քրիստոնէական կրօնը ի նպաստ Նոր Կտակարանի միայն յաւելուածական և ներմուծուած գրուածքներէն: Մարկոնի հայեացքով Հին Կտակարանը ոչ թէ հակընդդէմ է Յիսուսի Աւետարանին, այլ նաեւ հակադիր է ինքն իր մէջ: Մարկոն՝ ինք անձամբ պատրաստեց Նոր Կտակարան մը որ կը պարունակէր Ղուկասու Աւետարանը և Պօղոս Առաքեալին 10 նամակները:

Մարկոն թէեւ կոչուած է հերձուածող և բանադրուած, սակայն ի՛նքը եղաւ Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը հիմնարկող ռահվիրան և Ուղղափառ Եկեղեցիներու միութեան նախապատճառը:

Մարկոնի պատճառաւ, բոլոր Եկեղեցիները միացան իրարու, կազմելու մէկ ճակատ որպէսզի բանադրեն Մարկոն հերձուածողը: Որպէսզի կարենան Մարկոնը դատապարտել, Ուղղափառ Եկեղեցիները պարտաւորուեցան հաւաքել ցիրուցան եղած Առաքելագիր մատենագրութիւնները և կանոնագրել միայն անոնք որ պատմականօրէն ճանչցուած էին որպէս Առաքելագիր նամակներ:

Հիւսիսային Ափրիկէի Քարթէճ քաղաքի Տէրտիւղիանոս, հռչակաւոր աշխարհական աստուածաբանը, իր բոցակէզ հինգ գիրքերով ջանաց հերքել

Մարսիոնի գաղափարները, սակայն ի զուր, որովետեւ Տէրտիւղիանոս՝ ի՛ր գրականութեամբ՝ անմահացուց Մարսիոնն ու անոր գաղափարները:

Ի՞ՆՉՈՒ ԵՒ ԻՆՉՊԷՍ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ *ԿԵՂԾԻՔ* ԳԱՐՁԱՒ ԱՍՏՈՒԾԱԲԱՆԱԿԱՆ *ՀԱՒԱՏՔԻ* ԵՒ ՍՏԵՂԾՈՒԵՑԱՒ ՍՐԲԱՁԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Բազմաթիւ անգամներ կ՚իմանանք, *"ինձի համար՝ Քրիստոնէութիւնը Ուսուցչէն Հանուն է"*: "Հաւատքը" ինձի համար՝ *"Հերան Քարոզութիւն է"*, *"Հրամանին չատ խորը մտնել պէտք է"*: Խելքդ կը կորանցնես": "Պարզ Քրիստոնեայ ըլլալ, բաւ է":

Վերոյիշեալ բոլոր արտայայտութիւնները ուղիղ են, սակայն ո՛չ բաւարար և ո՛չ ալ արդարացուցիչ: Ինչպէս բոյս մը որպէս *ծիլ*, և անձնաւորութիւն մը որպէս *մանուկ* կը ծնին, նոյնպէս նաեւ Յիսուսի Եկեղեցին ծնաւ Պենտեկոստէի օրը իր պարզութեամբ, սիրունութեամբ և համբուրելի տեսքով: *"Ամէնքը միասիրտ, միատեղ էին"*--Գործ. Բ.1: Ի՞նչ մեծ ուրախութեամբ, ցնծութեամբ և հպարտութեամբ, երիտասարդ զոյգեր, տուն կը բերեն իրենց անդրանիկ զաւակը հիւանդանոցէն: Պատրաստ են ամէն զոհողութեան այդ հրեշտականման մանուկին համար որ հանդարտօրէն կը ժպտի: Մինչեւ որ այդ մանուկին անօթութեան ժամը հնչէ և սկսի ճչալ, լալ և աղմկել:

Հայր և մայր կը սկսին ըմբռնել թէ այդ մանկիկը իրենց տան զարդարանքը չէ, այդ աղմկողը յաւիտենական երախայ պիտի չմնայ: Այդ մանկական դիմագիծով նորածինը ազգային հերոս մը կրնայ դառնալ: Այդ մանկիկը պիտի մեծնայ, պիտի հիւանդանայ, դպրոց պիտի երթայ, իր հոգեկան տեսիլքը իրագործելու համար տունէն պիտի բացակայի, դաստիարակուելու համար յաճախ պիտի յանդիմանուի և աշխատելու համար պիտի բրտնի: Մանկիկ մը մինչեւ իր չափահասութիւնը, միայն կաթով, համբուրուելով և շորը փոխուելով չմեծնար, այլ՝ անոնց զուգահեռ կարիքը ունի մարմնական, հոգեկան և մտային դաստիարակութեան:

Նոյնպէս Եկեղեցին, իր սկզբնական շրջանին պարզ էր, անզարդ և անմեղ, մանկիկի նման համբուրելի և հոգեհմայ: Մանուկ Եկեղեցին սկսաւ մեծնալ և հասակ նետել ու միայն կաթով (պարզ բարոզութիւններով) չէր բաւականանար: Եկեղեցւոյ եպիսկոպոսներու մէջ կային ոմանք որ ջանացին պահել Եկեղեցւոյ պարզութիւնը, իսկ ոմանք տեսնելով գալիք վտանգները (որոնք ոչ միայն մարմնական հալածանքներ էին, այլ իմացական). ձեռք զարկին *իմաստաւորելու* մանանեխածիլ հաւատքը:

Մատթէոս Աւետարանագիր՝ միակ Առաքեալն է որ կ՚արձանագրէ Յիսուսի վերջին պատուէրները Իր աշակերտներուն, ան կ՚ըսէ. *"Յիսուս խօսեցաւ իր*

աշակերտանեու՛ն և ըսաւ, Ինձի տրուած է ամէն իշխանութիւն երկինքի մէջ և երկրի վրայ. ինչպէս Հայրը զիս ղրկեց, ես ալ ձեզ կը ղրկեմ (առաքեալ կ՚ընեմ)։ *Գացէ՛ք ուրեմն, աշակերտ դարձուցէ՛ք բոլոր ազգերը։ ... Սորվեցուցէ՛ք անոնց պահել այն ամէնը, ինչ որ պատուիրեցի ձեզի՛*--Մատթ. ԻԸ.18-20։

Յիսուս չպատուիրեց Իր աշակերտներուն երթալ ամբողջ աշխարհ և *հաճելի* ծառախօսութիւններ ընել կամ միայն քարոզել, այլ Ան ըսաւ, *աշակերտ դարձուցէ՛ք* և *սորվեցուցէ՛ք անոնց*։

Երբ հայր մը իր չափահաս զաւակը վարպետ արհեստաւորի մը բով դնէ, կ՚ակնկալէ իր զաւկէն որ օր մը ա՛ն ալ ըլլայ վարպետ արհեստաւոր նման իր վարպետին։ Երաժշտասէր պատանի մը երբ վարպետ ջութակահարի մը կ՚աշակերտի, ինքն ալ կը դառնայ ջութակահար։

Աշակերտ մը *ժամավաճառութեան* համար վարպետի մը բով կամ դպրոց չի յաճախէր։ Ուսո՛ւմ ստանալու, գիտութիւն սորվելու կ՚աշակերտի։ Այգալոյս մը որքան ալ ըլլայ հրապուրիչ և գեղեցիկ իր լուսաճաճանչ արշալոյսով, հորիզոնին վրայ չի մնար, այլ՝ իր ոսկեղէն շողերը կը տարածէ օրուան ընթացքին որ հաց և կեանք տայ աշխարհի բնակիչներուն։ Նոյնպէս Եկեղեցին՝ իր աղաւնեւման միամիտ և պարզ հորիզոնէն բարձրացաւ, որ կարենայ կեանք տալ համայն մարդկութեան և կարողանայ մնալ կանգուն, անխորտակելի և յաղթական։

Պէտք է խոստովանիլ, որ անճառելի Մեծութիւնը և աստուածային անչափելի Բնութիւնը բնաւ կարելի չէ գիր և գրականութիւն դարձնել։ *Պարուսակելի* և բովանդակելի դարձնել Զայն բառերու սահմանափակ հասկացողութեան ներքեւ։ Անշուշտ ապրու՛մ մը իր զգայնութեամբ և իմացական զօրութեամբ բազում աւելի արտայայտիչ է քան թէ գիրը։ Սակայն ինչպէս Յիսուսի և Առաքեալներու հրաշափառ և առինքնող կեանքերը ապագայ սերունդին չի փոխանցուիր բերանացի կերպով, այլ միայն գրաւոր միջոցներով կը հասնի։ Այդ պատճառաւ սուրբ Հայրապետներ վճռեցին *իմաստասիրել* Առաքելական Մատենագրութիւնը աստուածաբանական դաւանաբանութեամբ։

Ինչպէս անցեալին՝ նոյնիսկ այժմ, կարգ մը հաւատացեալներու խոտոր կը թուի Եկեղեցական Եպիսկոպոսներու սոյն արարքը։ Սակայն իմ համեստ կարծիքով Սուրբ Եպիսկոպոսներու իրագործութիւնները թէ արդարացի էին և թէ այժմեական։ Միայն կրնան սխալած ըլլալ իրենց գործադրութեան *եղանակին* և *կերպին* մէջ։

Նոր Կտակարանի աստուածաբանութիւնը՝ միաձոյլ և միակերտ վարդապետութիւն մը և հաւատոյ սկզբունք մը չէ եղած։ Նոր Կտակարանի սկզբնական դարաշրջաններուն, իւրաքանչիւր Եպիսկոպոս և վարդապետ ազատօրէն կը բացատրէր Քրիստոնէական վարդապետութիւնը ինչպէս որ

Հոգին առաջնորդէր զինք: Սոյն բազմազան գաղափարներն ու ըմբռնումները իրարու հաջտեցնել մարդկային ջանքերով տակաւին կարելի չէ եղած: Որովհետեւ նոյն բառերը տարբեր լեզուներու, տարբեր երկիրներու և աւանդութիւններու պատճառաւ, տարբեր *իմաստ* և նշանակութիւն կը պարունակեն:

Կանխագոյն Եկեղեցիներու կազմութեան ընթացքին, Նոր Կտակարանը գոյութիւն չունէր այնպէս ինչպէս մենք ունինք այժմ: Եկեղեցիները հաստատուեցան տարբեր Առաքեալներու միջոցաւ: Առաքեալներու առաջին գրութիւնները չորս Աւետարանները չէին, այլ, նամակները իրենց հաստատած եկեղեցիներուն և կարգ մը բացատրութիւններ և պատասխաններ այն հարցումներուն, որոնք ուղարկուած էին Առաքեալներուն: Հետեւաբար իւրաքանչիւր Եկեղեցի, Եպիսկոպոս և վարդապետ կ'ուսուցանէր այ՛ն վարդապետական սկզբունքները զոր ի՛նք ըմբռնած էր՝ իր *հաւկացողութեան* կարողութեամբ, զիրենք այցելող Առաքեալէն:

Նոր Կտակարանը *մէկ Պատգամ* ունի և անոր աստուածայայտնութիւն ըլլալը անառարկելի է: Անոր *մատեցումի՛ կերպը* միայն կը տարբերի հեղինակէ հեղինակ, որովհետեւ իւրաքանչիւր Առաքեալի խորհրդազգացումները կը տարբերին: Ինչպէս որ իւրաքանչիւր անձի լսողութիւնը և կամ տեսողութիւնը կը տարբերին իրարմէ: Այս պատճառաւ Նոր Կտակարանի մէջ նամակներու և Չորս Աւետարաններու մէջ գրուած գաղափարներու, չ'ըսեմ դաւանանքներու, զանազանութիւններ կան: Մանաւանդ երբ բաղդատութեան դնենք Հին Կտակարանը՝ Նորին հետ:

Վերոյիշեալ պատճառաւ երբ որեւէ ընթերցուած կարդացուի Եկեղեցիներու մէջ, ժողովուրդը նստած կը մնայ, իսկ երբ Չորս Աւետարաններէն կարդացուիլ սկսի, ժողովուրդը ոտքի կը կանգնի որպէս յարգանք: Որովհետեւ Աւետարանները կը պարունակեն Յիսուս Քրիստոսի հարազատ և անխարդախ խօսքերը:

ԵՐԲ ԵՒ Ո՞Ր ԹՈՒԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ԳՐՈՒԵՑԱՆ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳԻՐՔԵՐԸ.

Առաքելական *առաջին* գրութիւնները նամակներն էին, ուղղուած կարգ մը նորակազմ եկեղեցիներու: Յորդորելու զանոնք և բացատրելու անոնց Յիսուս Քրիստոսի դերը և պատուէրը այդ իւրայատուկ պարագաներուն: Նոր Կտակարանի նամակներուն մեծ մասը (13 նամակներ) գրուած են Պօղոս Առաքեալի կողմէ:

Պետրոս Առաքեալ գրած է երկու կարճ նամակներ:

Տեառնեղբայր Յակոբոս գրած է մէկ նամակ:

Յուդայ Առաքեալ (ոչ մատնիչը) գրած է նոյնպէս մէկ կարճ նամակ մը:

Աւետարանագիր Յովհաննէս Առաքեալ գրած է երեք նամակներ և Յայտնութիւնը:

Հարցասէր մտքի մը համար բնական է գիտնալ թէ ե՞րբ գրուեցան Նոր Կտակարանի Գիրքերը: Որեւէ նամակ թուական չ՛ունի: Նաեւ, մեր բաղաբակրթեալ օրինաւոր թուականը՝ այդ շրջանին գործածական չէր, որովհետեւ մեր այժմու թուականը գործածութեան դրուեցաւ 1581 թուականին (Գրիգորեան օրացոյցով):

Պօղոս Առաքեալի տասը նամակները գոհացուցիչ կերպով կրնանք թուականել, սակայն մնացեալներուն թուականները՝ մօտաւոր կերպով կը հաշուենք: Նոր Կտակարանը իր բոլոր գրական վրիպակներով, ընդօրինակողներու սխալներով, թուականներու փոքր տարբերութեամբ, ***անհամեմատելիօրէն կը գերազանցէ*** ուրիշ *բոլոր* կրօնքներու կամ դասական մատենագրութիւններու թուականները: Ճմռունանք նաեւ, որ *Հ. Գիրքը ամենաշնորհ հնութեան ենթարկուած և խուզարկուած մատենագրութիւնն է աշխարհի:*

Սոկրատ իմաստասէր՝ ի՛նչ եւս բնաւ գրութիւն մը չէ թողած իր իմաստասիրական որոնումներէն: Սոկրատ ճանչցուած է աշխարհի՝ Պղատոնի գրութիւններով: Պղատոնի գրուածքները որքա՞ն հարազատ նկատուելու է որպէս Սոկրատի խօսք: Ճիշտ ո՞ր թուականին գրած է Պղատոն, յայտնի չէ: Նմանօրինակ դժուարութեան կը մատնուի նաեւ Զրադաշտ և իր կրօնական գրականութիւնը: Զրադաշտին ապրած իսկակա՛ն դարն անգամ շփոթ է: Ոմանք զինք կը դասեն 1000 Ն. Ք. իսկ ոմանք ալ 600 Ն. Ք.:

Իսլամ կրօնքի Սբ. Գուրա՛նը որուն հեղինակութիւնը կը վերագրենք Մուհամէտ մարգարէին՝ մարգարէն ի՛նք չէ գրած: Մուհամէտ մարգարէն իր հոգեկան յափշտակութեան (trance) պահուն, արտասանած է Գուրա՛նի հատուածները իբր աստուածային յայտնութիւններ, և իր շուրջը գտնուող ամունքոտ աշուղներ (արաբ. հաֆֆազներ) գոց ըրած են բոլոր իր արտասանութիւնները: Մուհամէտի արտասանած հատուածները, *40 տարիներ* յետոյ հաֆֆազներու (ամունքոտ աշուղներու) կողմէ գրի առնուեցան Օսման Իպն Աֆֆանի խալիֆայութեան շրջանին մօտ 650 թուականին և կոչուեցան Գուրա՛ն:

Նոյնը կրնայ ըսուիլ նաեւ՝ Արեւելեան և Հնդկական սուրբ գրութիւններու մասին, որովհետեւ թուականները անյայտ են: Երբեմ մոռնալու չէ որ դասական մատենագրութիւնները իմաստասիրական, թատերգական, բանաստեղծական և կրօնական բոլոր գրութիւնները որ այժմ ունինք, հեղինակներու ձեռագիրները չեն: Տասնեակ մը անգամներ ընդօրինակուած կամ տարբեր լեզուներէ թարգմանուած օրինակներ են: Համեմատական այ՛ս հայեացքով դիտելու և գնահատելու ենք նաեւ Նոր Կտակարանի մեզի հասած սրբազան գրութիւնները:

Ի՞ՆՉՊԷՍ ԵՒ Ի՞ՆՉՈՒ ՍՏՈՒԳԵԼ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎԱՒԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

Նախապէս յիշած էինք Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը որ սկսաւ Մարսիոնի պատճառաւ մօտ 130 թուականին: Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը յոյժ կարեւոր դեր կատարեց Եկեղեցիին միասնականութեան, իր դարաւոր պատմութեան աղէտալի շրջաններուն երբ բազմաթիւ աղանդներ սպառնացին իր գոյութեանը հիմնգերորդ դարուն: Յաջորդ դժբախտութիւնը պատահեցաւ 11րդ դարուն երբ Լատին Հռովմայ Եկեղեցին բաժնուեցաւ Արեւելեան Յունախօս Եկեղեցիներէն: Երրորդ *օգոստոս* և նաեւ *վնասակար* փորձանքը տեղի ունեցաւ 16րդ դարու բարեկարգութեան ցաւալի և ափսոսալի պարագաներու բերմամբ:

Երկրորդ դարուն կանոնագրուած Նոր Կտակարանը դարձաւ հիմնախարիսխը Եկեղեցիներուն՝ որոնք կառչած Նոր Կտակարանին, կարողացան գոյատեւել աննահանջ հաւատքով և անխախտ հասնիլ մեր օրերուն:

Պենտեկոստէի օրը Սուրբ Հոգւոյն հրեղէն երեւումը՝ անկիւնադարձ մը կերտեց հաւատքի հասկացողութեան հորիզոնին: Առաքեալներ այնուհետեւ ստացան իրենց հրահանգները ոչ թէ մեռեալ գիրէ կամ Օրէնքէ, այլ գործադրեցին այն ինչ որ Հոգի՛ն կ՛առաջնորդէր: Այն Հոգին որ վաղ անցեալին կը շարժէր ջուրերու վրայ, սկսաւ շարժիլ աստուածակերտ մարդոց մէջ: Առաքեալները գործածեցին Հին Կտակարանի այն խօսքերը և մէջբերումները որոնք անուրանալի ապացոյցներ էին թէ Յիսուս՝ Քրիստոսն է, խոստացեալ և սպասուած Մեսիան:

Առաքեալները այլեւս ունէին Յիսուս Քրիստոսի անգերազանցելի կենդանի խօսքերը որոնք աւելի հեղինակաւոր և իշխանական էին քան Փարիսեցիներու և Օրինականներու Հին Կտակարանը: Առաքեալները սկսան իրենց բարոզչութիւնը Յիսուսի՛ յաւիտենական և հոգեպարար խօսքերով և Անոր փառահեղ Յարութեամբ:

Երկրորդ դարու սկիզբը, Եկեղեցական Հայրապետներու մէջ կը գտնուէր Պապիաս (Papias of Hierapolis) անունով եպիսկոպոս մը որ ժամանակից էր Պօղիկարպոսին, իմաստասէր Յուստինոսին, Գաղիոյ Իրենիմոս եպիսկոպոսին և Մարսիոնին: Այս ժամանակաշրջանին՝ 120-140 թուական, բերանացի աւանդութիւնները աւելի տպաւորիչ էին քան թէ գրաւոր պատուէրներն ու բարոզութիւնները: Հաւատացեալներ ակնկառոյց կը սպասէին Առաքեալներուն և անոնց յաջորդներուն որոնց **բերնէ՛ն** պիտի լսէին այն ոգեշունչ խօսքերը զորս Յիսուս Ինք խօսած էր: Հաւատացեալներու համար, Յիսուս վաղ անցեալի կամ բան դարերու հեռաւոր և մոռցուած Անձնաւորութիւն մը չէր, այլ՝ Յիսուս իրենց յիշողութեանը մէջ *դրական և ներգործող* Իրականութիւն դարձած էր:

Ըստ Եւսեբիոս (Eusebies) Եկեղեցական պատմահօր, Պապիաս (Papias) եպիսկոպոս որպէս մտաւորական անձնաւորութիւն, իր տրամադրութեան տակ ունեցած է՛ր Մարկոսի, Մատթէոսի և Յովհաննու Աւետարանները, հաւանական կը կարծուի որ Ղուկասու Աւետարանն ալ տրամադրուած ըլլայ իրեն:

Պապիաս (Papias) ժամանակակից և ընկերակից եղած է Պօղիկարպոսի որ աշակերտած էր Յովհաննէս Առաքեալին: Պապիաս որպէս քանասէր շարունակ զբաղ էր Աւետարաններու բնական և բանասիրական աշխատանքներով: Բաղդատութեան ենթարկելով իր իմացած Աւետարաններու օրինակները բոլոր անոնց հետ, որոնք ուղղակի Առաքեալներու ընթերցած էին Յիսուսի հրաշքներն ու գործունէութիւնը:

Մինչեւ 120-140 թուական՝ Պօղոս Առաքեալի գրած նամակները, մօտ 10 հատ միատեղ հաւաքուած, կը կարդացուէին եկեղեցիներու մէջ և հետզհետէ գերիվեր կը սեպուէին այս նամակները Հին Կտակարանէն: Անվիճելի է որ շատ մը վարդապետներ գոց ըրած էին, թէ Պօղոսի նամակները և թէ ալ Աւետարանները:

Յուստինոս վկան որ Քրիստոնէութեան Ջատագովականը գրած և յղած էր Antoninus Pius կայսրին 150 թուականին, իր մօտ ունէր Յիսուսի խօսքերուն յուշագրութիւնները (memoir): Յուստինոս վկան ժամանակակից և ընկերակիցն էր Պապիաս Եպիսկոպոսին: Այս երկու հոչակաւոր անձնաւորութիւնները Հռոմ կ՛ապրէին: Գնահատելի պիտի ըլլայ յիշել այս պահուն Յուստինիոս Ջատագովի վկայութիւնը Առաքեալներու մասին.

«12 Առաքեալները ապաւինելով Աստուծոյ զօրութեան ուղղուեցան դէպի զանազան երկիրներ: Այս անուս և անգրագէտ աշակերտները Յիսուս Քրիստոսի՝ աստուածային զօրութեամբ և Ս. Հոգւոյն առաջնորդութեամբ բարոզեցին և վկայակոչեցին իրենց Տէրն ու Փրկիչը ամէն ազգի և ժողովուրդի»:

Յուստինոս, ծնունդով հեթանոս, պաշտօնով իմաստասիրութեան դասախօս, հիացումով կը դիտէ Առաքեալներուն իրագործած յաջողութիւնները երբ կը բաղդատէ համեստ ձկնավաճառներու անվեհեր և խիզախ գործադրումները որոնք նոյնիսկ Կայսերական բանակներու անհնար եղած էին:

Կանացի վայելչութիւնն ու ջնորհալիութիւնը, յիսուն տարիներ առաջ, ...36--23--34- մարմնական չափանիշներով չէր գնահատուեր: Կը նշմարէ՞ք, կ՛ըմբռնէ՞ք թէ ներկայ մարդկային հետաքրքրութիւնն ու ջահագրգռութիւնը որքա՜ն մակերեսային և ծանծաղամիտ դարձած են այսօր:

Առաքեալներու բարոզչութեան արշաւը չկատարուեցաւ 20րդ դարու հեռապատկերի լրագրողներու ներկայութեան կամ պետական պրոպականտի պիւտճէով: Յիսուս Քրիստոսի աշակերտներուն և Անոր հաւատարիմներուն առաքելութիւնը կատարուեցաւ Ս. Հոգւոյն ներթափանցումի զօրութեամբ Պենտեկոստէէն սկսեալ: Այս հանգրուանին՝ ոչ թէ կաւն ու հողը մարդացաւ,

այլ մարդկային ինքնութիւնն ու ոգին, կամեցողութեան անձնաւորութիւնը՝ լուսաւորուեցաւ և դարձաւ աստուածնմանութիւն:

Առաքեալները ոսկիվիրայ նմոյշները դարձան աստուածային հրաշակերտութեան: Առաքեալները ոչ միայն հրաշքներ և բժշկութիւններ գործեցին, այլ իրե՛նք հրաշքներն էին աստուածային սիրոյ, գթութեան և ողորմութեան: Առաքեալներուն յաջողութիւնը *աւետում*ն էր աստուածային լուսաճաճանչ այգալոյսին՝ թէ Աստուած Կամեցող է գործել մարդոց հոգիներուն մէջ: Այն Հեռաւոր կարծուածը դարձաւ Մերձաւոր և անճանաչելին՝ Ճանաչելի:

Մենք եւս դառնանք հաւատաւորներն ու երկրպագուները այն Աստուծոյն որ սիրած է մարդկութիւնը անապառ սիրով: Որպէս ապացոյց Իր անպակաս ողորմութեան և անճառելի սիրոյն, դիտե՛նք Խաչեցեալի բազկատարած հրաւէրը Իր գերագոյն զոհողութեամբ և նուիրումով: Նայի՛նք ու նշմարե՛նք Իր հաւատարիմ Առաքեալներուն, որոնք աներեր հաւատքով եկան մինչեւ Արարատեան աշխարհ ու մեր պապերուն վկայակոչեցին իրենց Փրկչին Աւետարանն ու Փրկութեան բարի լուրը:

Ի տես այս անվեհեր մարտիրոսներուն և անվհատ նահատակներուն, խոնարհեցնենք մեր "ես"ը և լսենք Յիսուսի խօսքերը որ ըսաւ Թովմասի.

“Մի՛ ըլլար անհաւատ այլ հաւատացեալ”:

Նոյեմ. 10, 1989
Թորոնթօ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳԻՐՔԵՐՈՒՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս գրական աշխատանք չտարաւ, Իր բարոզները գրաւոր չներկայացուց, մէկ անգամ միայն կը յիշուի իր գրած ըլլալը, և այդ ալ գետնի հողին վրայ։ Յիսուս Քրիստոս խօսո՛ւ, բերանցի բարբառո՛ւ ջանաց մօտենալ մարդ արարածին, խօսքի փոխանակութեա՛մբ ներթափանցեց ու փոխակերպեց մարդկային հասկացողութիւնը և կենցաղավարութիւնը։

Հրեայ՝ Աղեքսանդրիոյ իմաստասէր Փայլօ-ի համար, "խօսք"ը *Լոկոս* ոչ թէ Աստուա՛ծ էր, այլ՝ Անկէ անջատ ինքնութիւն էր և ստեղծագործող Զօրութիւն։ Առաքեալներու օրով աստուածային Խօսքը ո՛չ թէ Հնգամատեան Օրէնքին մէջ կը կայանար, այլ Քրիստոսի պատգամի՛ն մէջ (Գործ ժ.36-43) էր։

> ***«Վերածնա՛ ոչ թէ ապականացու սերմէ, այլ անապական սերմէ՝ Աստուծոյ կենդանի և մշտնջենական խօսքով»*--Ա. Պետ. Ա.23։**

Յովհաննու Աւետարանի նախաբանը բիչ մը եւս յառաջ կ՛երթայ և կ՛անհատացնէ, կ՛անձնաւորէ և կը մարմնաւորէ՛ աստուածային Խօսքը (Յով. Ա. 1-18) համարներուն մէջ, ուր առաքեալը կ՛երգեհոնէ Յիսուս Քրիստոս, որպէս *"Աստուծոյ Խօսքը"*, գրաբար՝ *«Եւ Բանն էր առ Աստուած»*։

Յիսուս՝ Միածինն Աստուծոյ Իր մարմնացումով դարձաւ ջօջափելի ու տեսանելի Աստուծոյ *«Խօսքը»* մարդկութեան համար։ Քրիստոնէութիւնը, Աւետարանը, Յիսուս Քրիստոսի փրկագործութիւնը սկսաւ որպէս հոգեբուխ, հոգեղէն և հոգեպատում կրօն, հաւատք և ապրում, ու ո՛չ գրականութիւն։

> ***«Աստուած կարող դարձուց մեզ նոր ուխտի պաշտօնեաներ ըլլալու՝ ոչ թէ գիրով, այլ հոգիով. Քանի որ գիրը կը սպանէ, բայց հոգին կը կենդանացնէ»*--Բ. Կորնթ. Գ.6։**

Հայր մը երբ փափաքի օրհնել իր զաւակը, բաղձանք մը կամ մաղթանք մը չգրեր ու դներ իր որդւոյն գրպանը, այլ խօսո՛ւ, *բերանացի* իր ջունչի՛ն զօրութեամբ օրհնութիւն կը մաղթէ։ Սոկրատէս ոչինչ փոխանցած է գրական ճամբով, միակ միջոցը ընտրած էր խօսքը։

Նախ քան Արեւմտեան գրչագիրներու երեւումը, ամբողջ գրականութիւնը ոլորուած պապիրոսներու վրայ կը գրուէր ու կարելի չէր բոլոր գրութ-

իւնները մէկ *հատորի* մէջ կազմել: Արեւմտեան եկեղեցիներու գրչագիրները, Նոր Կտակարանի գիրքերը կեդրոնացուցին և ներկայացուցին մէկ հատորի (գիրքի կազմութեան) մէջ: 1561-ին տպագրական հնարամտութիւնը, Յունարէն Նոր Կտակարանը կազմեց ու ներկայացուց զայն որպէս *միակատոր* գրութիւն՝ Biblos: Ոսկան Երեւանցին, 1666-ին Ամստերտամի մէջ հրատարակեց առաջին Հայերէն Աստուածաշունչը:

Ընդհանուր առմամբ Նոր Կտակարանը Տիեզերական ժողովներու գործ մը չէր, այլ *ծնունդ* մը ու զարգացում մը՝ եկեղեցիներու պահանջին պատասխանը: Յիսուս Քրիստոսի գործածած Աստուածաշունչ Մատեանը, Հրէական Հին Կտակարանն էր, իսկ Պօղոս առաքեալին գործածածը՝ Աղեքսանդրիոյ Եօթանասնից հեղինակաւոր թարգմանութիւնը:

Մկզբնական դարու եկեղեցական հայրերը զննեցին ու հետազօտեցին Հին Կտակարանը յատկապէս տեսնելու համար կատարումը Յիսուս Քրիստոսի Մարմնացման, Խաչելութեան և Յարութեան լրումը (յաւիտենական կեանքի խոստումը»--Գործք Բ.22-36, Գ.12-36, Դ.8-12: Մովսէս մարգարէ *Ծառայ* էր Աստուծոյ, մինչդեռ Յիսուս Քրիստոս՝ *Միածին Որդի՛ն* էր Աստուծոյ--Եբր. Գ.5-6:

Հին Կտակարանի կանոնագրութիւնը գոցուեցաւ 90 թ. Յ. Տ.: Անոր կանոնականացուելու պատճառը, Հրեաներու հելլենականութեան ճգտումն էր: Հրեայ ռաբպիներ Հին Կտակարանի կանոնը գոցեցին Նախ 90-ական թուին, յետոյ 118-ին Jamnia-ի մէջ, ուր Հին Կտակարանի սրբազան գիրքերու ցանկին գումարը եղաւ 24: Նոր Կտակարանի գիրքերու կանոնականացման գաղափարը, Քրիստոնեաներ, Հրեաներէն ընդօրինակեցին:

Ենովքի մարգարէական գիրքը կանոնական կը սեպուէր Բարնաբասի և Տէրտիւղիանոսի կողմէ մինչեւ որ Ս. Օգոստինոս և Ս. Հերենիմոս պարականոն անուանեցին զայն: Եզրասի մարգարէական գիրքը կանոնական կը համարուէր Ամպրոզիոս եպիսկոպոսի կողմէն, սակայն Ս. Հերենիմոս զայն անուանեց ցնորամիտ գրութիւն մը:

Հրէական Հին Կտակարանը կանոնական ճանչցուած էր բոլոր Ուղղադաւան Եկեղեցիներու կողմէ առաջին իսկ դարուն: Միայն հերձուածողներ կը մերժէին Հին Կտակարանի կանոնականութիւնը, որոնց մէջ նշանաւոր դարձաւ Մարսիոն եպիսկոպոս և Կնոստիկեան աղանդաւորները 2րդ Դարուն: Մարսիոն և կնոստիկեաններ կը հաւատային, որ Հին Կտակարանի ծիսական Աստուածը կը տարբերի սիրոյ և փրկագործչական Նոր Կտակարանի բարեգութ Աստուածմէն:

Մարսիոն եպիսկոպոս անջատեց իրեն հաւատացողներու եկեղեցին 144 թուին և սկսաւ նոր յարանուանութիւն մը, որ տեւեց մինչեւ իններորդ Դար Բիւզանդական Եկեղեցւոյ մէջ, և յետոյ Հայաստանի մէջ ալ: Կը կարծուի թէ իր վարդապետութիւնը ազդեցութիւն ներգործած է Հայաստանի մէջ

Թոնդրակեցւոց շարժումին:

Միջին Դարու կաթոլիկ աստուածաբաններ, սրբազան գրութիւններու մէջ փնտռեցին չորս զանազան իմաստներ.

ա. գիրը կը սորվեցնէ *պատմական* դէպքեր և իրողութիւններ:

բ. այլաբանութիւնը, *ի՞նչ հաւատալու* է:

գ. բարոյական իմաստը՝ *ի՞նչ վերաբերմունք* ունենալու է հաւատացեալի մը:

դ. խորհրդաբանական նշանակութիւնը՝ ինչի՞ պէտք է *յուսալ*.

Օրինակ

ա. "Երուսաղէմ" բառը, *բառացիօրէն* կը նշանակէ Հրէաստանի «մայրաքաղաքը»,

բ. *այլաբանականօրէն* կը նշանակէ Եկեղեցին,

գ. *բարոյականապէս* «օրէնսդրուած» հանրապետական երկիր մը:

դ. *խորհրդաբանականօրէն* «փրկուածներու» երկնային բնակարան:

1519-ին Մարթին Լուտէր մերժեց Եկեղեցական և աւանդական հեղինակութիւնը և նկատի առաւ միայն Ս. Գիրքին (Հին և Նոր Կտակարաններու) գերագոյն իշխանութիւնը (Մարկ. է.13-14) և անխուսափելի կերպով բաժնեց Բողոքականութիւնը Կաթոլիկ Եկեղեցիէն: Ան մոռցաւ, որ Աստուածաշունչ գրքի գերագոյն հեղինակութիւնն ու աստուածայայտնիչ ստուգանիշը *պահպող և հաստատող* վարչական կազմը՝ ի՛նք Եկեղեցին ու եպիսկոպոսներու աւանդութիւններն էին:

Մարթին Լուտէր, թէեւ քարձրացուց Աստուածաշունչի հեղինակութիւնը բոլոր նախընթաց Եկեղեցական ժողովներէ աւելի, սակայն ի՛նք նոյն հեղինակութիւնը և իրաւասութիւնը չտուաւ Աստուածաշունչի բոլո՛ր գիրքերուն: Ան նախապատուութիւն ընծայեց՝

ա. Չորս Աւետարաններուն:

բ. Գերագոյն պատգամը գիրը չէ, այլ հոգին. *«Քանի որ գիրը կը սպանէ, բայց հոգին կը կենդանացնէ»*
--Բ. Կորնթ. Գ.6

գ. Հին Կտակարանը կը կարօտի նոր Կտակարանի հոգեկան բացատրութեան: Ամբողջ Հին Կտակարանը պարտ է մեկնաբանուիլ Նոր Կտակարանի լոյսով--*«Որով տակէ՛ն մարգարէն իր ժողովուրդին հետ ... մենք Աւետարանները ունինք»*--Մարթին Լուտէր:

Բարեկարգիչներէն, Ջուիցերիոյ Ջուինկլի ըսած է.

ա. "Յիսուս Քրիստոս համահաւասար է Հին Կտակարանի մարգարէներուն, որոնք յայտնաբանած են զԱստուած":

բ. "Ջուինկլի կը հաւատար թէ Պղատոնի և Մէնէգայի կարգ մը գրութիւնները

Ս. Հոգւոյն առաջնորդութիւններ են:

գ. 1527-ին Զուինկլի ընդունեց նոր Կտակարանի գերակայութիւնը Հին Կտակարանի վրայ:

Ճոն Գալվին Աստուածաշունչի գիրքերու խտրականութիւն չդրաւ, այլ բոլորը հաւասար կերպով ներշնչուած ընդունեց: Ան շատ զօրաւոր կերպով հաւատացողն էր *նախասահմանական* (predestination) վարդապետութեան: Մարդասէր (humanist) Ռոթէրտամի Էրասմոս (1466-1536) 16րդ Դարու քացառիկ դէմքերէն մէկը հանդիսացաւ: Իր յունարէն Նոր Կտակարանը ցոյց տուաւ Ս. Հերոնիմոսի Վուլկաթա թարգմանութեան անբաւարարութիւնը և դուռ բացաւ Աստուածաշունչի *հնագոյն* ուսումնասիրութեան:

16-17 Դարերու ընթացքին, Հին Կտակարանի ազդեցութիւնը շատ զօրաւոր եղաւ, մասնաւորապէս Անգլիոյ մէջ, Ճոն Գալվինի պատճառաւ:

ա. Աստուածաշունչի *տառացի* ներշնչումը՝ վարդապետութիւն դարձաւ:

բ. Իբրեւ թէ Աստուած Ս. Գրքին իւրաքանչիւր բառը թելադրած կամ հրամայած էր:

18-րդ Դարը Աստուածաշունչի *հնագոյն* դարը դարձաւ:

19-րդ Դարուն մէջտեղ եկան կրօնական *հիմնադրամներ*, որոնք ջանացին կատեցնել հնագոյն հետազօտութեան ծայրայեղութիւնները:

Քրիստոնէական սկզբնական գրութիւններու հաւաքածոն մեծարուած էր Եկեղեցիներու մէջ ու կը կարդացուէր Ս. Պատարագի ընթացքին որպէս առաքելական և հեղինակաւոր հաւատամք: Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը հիմնական հանգրուան մըն է քրիստոնէական պատմագրութեան մէջ: Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը օգնեց Եկեղեցւոյ միասնականութեան և տիեզերականութեան: Մինչեւ Բ. Դարու վերջերը, Եկեղեցիներու միջեւ համաձայնութիւն մը գոյացած էր Չորս Աւետարաններու, Գործք Առաքելոցի և Պօղոսի նամակներուն (բացի Եբրայեցւոց. Ա. Յովհաննու, Ա. Պետրոս, Յուդայի և Յայտնութեան գիրքերու) մասին: 4-րդ Դարուն վերջը Նոր Կտակարան գիրքերուն ցանկը անփոփոխելիօրէն վճռուած էր թէ՛ Յոյն և թէ Լատին Եկեղեցիներու կողմէ:

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ (մինչեւ 70 Թուական)

Քրիստոնէական Եկեղեցին սկզբնական օրէն ժառանգորդը հանդիսացաւ թանկագին և սրբազան գրականութեան՝ Հին Կտակարանին: Յիսուս Քրիստոս ընդունած էր Սրբազան գրութիւնները որպէս ճշմարիտ, սակայն ոչ որպէս աստուածային *ջնջագոյն* յայտնութիւնը (Մատթ. Ե.17).

«Մի՛ կարծէք թէ Օրէնքը կամ մարգարէները ջնջելու եկած եմ, չեմ եկած ջնջելու, այլ՝ լրացնելու»:

վերոյիշեալ պատգամէն յետոյ Յիսուս Քրիստոս կը յայտարարէ.

«Լսած էք թէ ի՛նչ ըսուած է նախնիներուն. "Մի՛ սպաններ". . . "Բայց ես կ՚ըսեմ ձեզի թէ՝ ամէն մարդ որ զուր տեղը կը բարկանայ իր եղբօր, ենթակայ պիտի ըլլայ դատաստանի»--Մատթ. Ե.21:

Հին Կտակարանի բոլոր մէջբերումները, որոնք կ՚երեւին Նոր Կտակարանին մէջ, առնուած են ոչ թէ Երուսաղէմի Հրէական գիրքերէն, այլ 70-նից Յունարէն թարգմանութենէն: Սկզբնական դարուն, եկեղեցին ինքզինքը գտաւ դարաշրջանի մը մէջ, որ յայտնաբանական, վախճանական և ջատագովական գրականութեամբ լեցուն էր--Ա. Կորնթ. ԺԲ.4-11: Ոչ-Հրեայ Քրիստոնեաներ, առաջին հերթին, թանկագին կը համարէին և բարձրագոյն արժէքը կու տային *Յիսուսի* խօսքերուն և պատուիրաններուն:

«Յիշել Տէր Յիսուսի խօսքը, զոր Ինք իսկ ըսաւ *Երանելի՛ է մանաւանդ առնելը*'--Գործք Ի.35:

Սոյն հոգեկան առաջնորդութիւնը դէպի Յիսուս Քրիստոսի խօսքերուն և պատուիրաններուն, սկիզբը գրաւոր կերպով չէր շեշտուած, բայց բերանացի նշուած էր բոլոր եկեղեցիներու մէջ: Առաբեալներու բարոզութիւնը իմաստասիրութիւն, բաղաքականութիւն, կրօնական օրէնսդրութիւն մը չէր, այլ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանը՝ Անոր կենսատուիչ խօսքերն էին. *«Ձէ՛ք մէկ մարդ երբեմ խօսած է այնպէս, ինչպէս այն մարդը»*--Յով. Է.46:

Առաբեալներու կողմէ բարոզուած Յիսուսի խօսքերը, *կանոնքն* իսր տպաւորութիւն ներգործած էին բոլոր հաւատացեալներու մտքին մէջ նախ բան անոնց արձանագրութիւնը որպէս *գրաւոր* Աւետարաններ: Չորս Աւետարանները, որպէս բերանացի ասութիւններ, գործածական էին բոլոր եկեղեցիներու մէջ:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱՑՄԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

(70-150)

Յիսուս Քրիստոս՝ Ինք որեւէ գրութիւն չթողուց Իր ետին, բացի գետնի հողին վրայ գրածը: Կանխագոյն առաբելական գրութիւնները Պօղոս Առաբեալի նամակ թուղթերը եղած են:

Վերոյիշեալ գրութիւնները պատասխաններն էին Պօղոս առաբեալի ուղղուած կարգ մը եկեղեցական իւրայատուկ հարցումներուն: Սոյն նամակները գրուած չէին կարդացուելու համար *բոլոր* եկեղեցիներու մէջ որպէս հեղինակաւոր պատուէրներ: Նոյնիսկ Պօղոս առաբեալ Ինք այդ

մտածումով չէր գրած զանոնք: Մի միայն Հռոմայեցւոյ Եկեղեցիին ուղղուած նամակը կրնայ ընդհանրական հաւատացեալներու ուղղուած ըլլալ, զանոնք կազմակերպելու և հաւատքի մէջ հիմնաւորելու համար:

Ինչո՞ւ Եկեղեցին ընդունած է ու ճանչցած միայն Չորս Աւետարանները փոխանակ Մէկ Աւետարանի, և ինչո՞ւ միայն չորս Աւետարաններ, երբ գոյութիւն ունէին զանազան և բազմագաղափարական աւետարաններ:

Նոր Կտակարանի կարգ մը բաժանումները՝ "Չորս Աւետարաններ"ը, 2-րդ Դարուն, թարգմանուած էին Ասորերէնի (այս ապացոյց է, որ Նոր Կտակարանը՝ թէեւ համեստ վիճակով, գոյութիւն ունէր երկրորդ դարուն): Տաջեան Ասորիի Չորս Աւետարաններու համացոյց խմբագրութիւնը (Diatessaron), 2րդ Դարու կէսին, արդէն իսկ, գործածական էր Ասորական Եկեղեցիներու մէջ: Դժբախտաբար այս ատուածաբան մտաւորականը, իր նախանձորդներու կողմէն, որպէս աղանդաւոր անուանարկուելով հալածուած և Չորս Աւետարաններու խմբագրած "համացոյց" թանկագին գրութիւնը այրուած է: Տաջեան, ծնունդով եղած է Ասորի և հետեւող Յուստինոս իմաստասէր վկային:

2-րդ Դարուն Չորս Աւետարաններու միաւորումը ընդունուած իրողութիւն էր համայն Եկեղեցիներու մէջ, բացի Ասորական եկեղեցիներու, ուր Տաջեանի համացոյց (չորս Աւետարաններու միացումը) կը տիրապետէր փոխանակ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս և Յովհաննէս Չորս անձնայատուկ Աւետարաններուն:

2-րդ Դարու Բաբայաս եպիսկոպոս (135-140) աւելի կարեւորութիւն կ'ընծայէր անգիր՝ բերանացի վկայութիւններուն քան թէ գրաւոր: Սկզբնական դարերուն, հաւատացեալներու համար աւելի խիստ ոգեւորիչ և հոգեկան ներշնչում կը պատճառէր իմանալ առաքելական վկայի մը բերնէն Յիսուս Քրիստոսի անապական, կենսամղիչ ու տեսլական խօսքերը քան թէ գրաւոր աւետարանի ընթերցումը: Իրէնիմոս եպիսկոպոս Բաբայաս ատուածաբանը կը կոչէ "գործակից"ը Պօղիկարպոսին: Բաբայասի վկայութիւնը Քրիստոսի արտայայտութեան մասին, կ'ըսէ.

> **«Կը նախընտրեմ իմանալ *կենդանի խօսողի մը բերնին* և հոգիին վկայութիւնը, քան թէ կարդալ և իմանալ տոյն վկայութիւնը գիրքերէ»:**

ՎԵՀ ԵՒ ԻՇԽԱՆԱՒՈՐ ՉՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Կանոնական Չորս Աւետարանները, 2-րդ Դարու նուիրեալ և անձնազոհ քրիստոնեաներու եզրահանգումն էր:

Ս. Մարկոսի Աւետարանը առաջին Աւետարանն է որ կը կարծուի գրուած ըլլալ Հռոմի մէջ յետ Ներոն կայսրի հալածանքներուն, մօտ 64 թուականին:

Շատ տարիներ չ՛անցած Ս. Մարկոսի Աւետարանը իր լման հեղինակութեամբ կ՛արտատպուի Մատթէոս առաքեալի կողմէ Պաղեստինի բնակող Հրեաներու համար: Մատթէոս առաքեալ կը ծոխացնէ Մարկոսի խտացեալ Աւետարանը, յիշելով իր Վարդապետին այն մանրամասնութիւնները, ինչպէս "Լերան Քարոզ"ը, որոնք գրաւիչ պիտի դառնան և համոզեն իր Հրեայ ազգը:

Ղուկաս աւետարանագիր եւս ընդարձակելով Ս. Մարկոսի Աւետարանը կը կցէ յաւելեալ դէպքեր և ատուքիւններ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի, որոնք չէին յիշատակուած Մատթէոս առաքեալի և Մարկոս աւետարանագիրի կողմէն: Ղուկաս աւետարանագիր գրած է թէ՛ երրորդ Աւետարանը և թէ Գործք Առաքելոց պատմութիւնը Արեւելեան Միջերկրականի բաղաքներէն մէկուն մէջ Առաջին Դարու վերջաւորութեան: Ղուկաս բժիշկ՝ իր յառաջաբանին մէջ որոշ կերպով և յայտնապէս կ՛ըսէ.

> *«Շատեր ձեռնարկեցին շարադրել մեր մէջ կատարուած դէպքերուն և պատմութիւնը, ինչպէս մեզի աւանդեցին անոնք որ սկիզբէն ականատեսներն ու սպասաւորներ (առաքեալներ) եղան խօսքին»--Ղուկ. Ա.1-2:*

Վերոյիշեալ յառաջաբանը ուշագրաւ է անով, որ անոր հեղինակը կ՛ընդունի զանազան գրաւոր աւետարաններ, որոնք գործածական էին զանազան հաւատացեալներու կողմէ: Ղուկաս աւետարանագիր ո՛չ կը շեշտէ Աւետարաններու իշխանութիւնը և ոչ ալ կ՛ուրանայ անոնց հեղինակութիւնը:

Յովհաննու Աւետարանի կեդրոնական համարը կամ պատգամ բանալին կը գտնուի անոր Ի. գլուխ և 30րդ համարին մէջ, որ կ՛ըսէ.

> *«Յիսուս իր աշակերտներուն առջեւ ուրիշ շատ նշաններ ալ ըրաւ, որոնք գրուած չեն այս գիրքին մէջ: Մինչ՝ ասոնք այն չափով գրուեցաւ, որպէսզի դուք հաւատաք թէ Յիսուս՝ Քրիստոսն է, Աստուծոյ Որդին. նաեւ՝ որպէսզի հաւատալով ու յանիսնականան կեանք ընդունիք նիւ անոր անուանը»:*

Չորրորդ աւետարանագիր Յովհաննէս առաքեալ, նկատելով իրմէ առաջ գրուած Աւետարաններու պատմական հանգամանքը, կը ձեռնարկէ *խորհրդա-բանական* ու հայեցողական մօտեցումով ներկայացնել իր Տէրն ու Վարդապետը յոյն իմաստասէր մտածողութեան, որովհետեւ "սիրելի" աշկերտին համար, Յիսուս Քրիստոս յաւերժաւանդ *Խորհուրդ* է:

> *«Հոգիէն անբաժանելին մարդին մէջ կը թնի ... Երկինքի և երկրի մէջ անբաւելի աստուածութիւնը:*

Հանձարուի մէջ կը փաթթուի--Շարական:

Յովհաննէս առաքեալ աստուածաբանական մօտեցումով կը մեկնաբանէ իր Տէրը՝ ԱստուածՈրդին, որպէս "Բանն Աստուծոյ": Երկրորդ դարու սկզբնաւորութեան, եկեղեցիներու տրամադրութեան ներքեւ կային բազմաթիւ և այլազան աւետարաններ, ոմանք գրուած առաքեալներու կողմէ և ուրիշներ ալ, որոնք գրուած էին որպէս վիպագրական և երեւակայական պատմուածքներ: Սակայն այդ բազմաթիւ աւետարանները իրենց պարունակութեամբ և հեղինակութեամբ երբեք չէին հաւասարեր վեհագոյն և համայագեղ ներկայ աստուածաշնչական Չորս Աւետարաններուն:

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐ

Պարականոն աւետարանները (ոչ-կանոնագրուած) թէեւ ջրջաբերութեան մէջ եղած են սկզբնական դարերուն, սակայն անոնք չունին և չեն հաղորդեր յաւելեալ տեղեկութիւններ և ներուժ հաղորդումներ Յիսուս Քրիստոսի անբասիր ապրումին աննախընթաց հրաշագործութիւններուն և համայագեղ Յարութեան մասին: Պարականոն աւետարան կոչուած գրութիւններու մեծ մասը՝ հատուածներ են փոխ առնուած կանոնագրուած Չորս հեղինակաւոր Աւետարաններէն, կամ հեղինակութիւններն են կարգ մը աղանդաւորներու, որոնք ջատագովները եղած են իրենց խոտոր վարդապետութիւններուն և կը ջանան յարգելիութեան պատմուճան հագուիլ:

Կնոստիկեան և Տոսեդիկեան եկեղեցիներու առաջնորդներուն գրած Աւետարանները, կը ջանան ներկայացնել մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը ո՛չ թէ *Մարմնացեա՛լ* ԱստուածՈրդին, այլ՝ *երեւութական* մարգարէ մը, որուն շնորհուած էր Աստուած-որդիութեան *հանգամանքը*: Որովհետեւ վերոյիշեալ աղանդները չէին կրնար հաւատալ թէ Ոգեղէն Աստուծոյ Միածին Որդին կրնայ *մարմնանալ*: Սոյն աղանդաւորներուն համար *"մարմին"ը* մեղանչական կը սեպուէր, ուստի աստուածային Սրբութիւն մը կարելի չէ որ ***մարմնանար***:

Յովհաննէս աւետարանագիր այսպիսի աղանդամոլներու դէմ է որ գրած է թէ՛ իր Աւետարանը (չորրորդ) և թէ իր նամակը (Ա. Ընդհան. նամակը, ուր ան կ՛ըսէ.

> ***«Ան որ սկիզբէն էր, որուն մասին լսեցինք, որուն աչքերուս իսկ եղանք, որուն նայեցանք, և մեր ձեռքերը շօշափեցին կենաց բանը»***--**Ա. Յով. Ա. 1:**
> ***«Սկիզբէն էր բանը, և Բանը Աստուծոյ հով էր...և Բանը մարմին եղաւ ու բնակեցաւ մեր մէջ, և մենք տեսանք անոր փառքը, որպէս շնորհով և**

***ճշմարտութեամբ յի միածնի փառ՝ ստացուած Հօրմէն*--Յով. Ա.14:**

Պարականոն զանազան աւետարանները երեւակայական պատմուածքներ են Յիսուսի մանկութեան և պատանեկութեան շրջանի, որոնք լուսանցքի մէջ ձգուած էին Չորս Աւետարաններուն մէջ: Մոռնալու չենք, որ այդ շրջանին ալ գտնուեցան *գրական* մարդիկ, որոնք ազատութիւն տուին իրենց երեւակայութեան, գրել հաճելի կամ հետաքրքրական վէպեր Յիսուս Քրիստոսի կարծեցեալ կեանքի և ապրումի մասին, ինչպէս ներկայ դարու շարժապատկերներու հեղինակները ... :

150-200 թուականներուն, եկեղեցիները մատակարարուած էին ճոխ ու հարուստ բազմաթիւ և այլազան վաւերագրական գրականութեամբ՝ Աւետարաններ, նամակներ, ջատագովական երկեր, թէ՛ առաքեալներու հեղինակութեամբ և թէ ալ ճանաչում փնտռող և վախճանական մարգարէութիւններ գրող եսամոլներով:

Վերոյիշեալ պատմական և ճշմարիտ գրութիւնները գործածական կը դառնային կարգ մը եկեղեցիներուն կողմէ, իսկ մեծ մասը լուսանցքի (շուբի) մէջ մնալով հետզհետէ կ՛արժէզրկուէին իրենց հոգեշունչ կարծուած հաւակնոտութենէն: Եկեղեցիներու կողմէ գործածական Չորս Աւետարաններն ու Նոր Կտակարանի Նամակները իսկ իրենց գործածական վիճակին մէջ, չէին ընդունուած որպէս *սրբազան գրութիւններ*, և ոչ իսկ համահաւասար սեպուած Հին Կտակարանին բաղդատմամբ: Եկեղեցիներու մէջ և հաւատացեալներու ամենաջատ սրտագրաւ և հոգեհմայ խօսքերը՝ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի բերնէն ու հոգիէն քխած խօսքերն էին, ըլլան անոնք բերանացի կամ գրաւոր: Վեհիմաստ և խորագոյն յարգանքը և երկրպագակա՛ն հաւատքը կ՛ընծայուէր Փրկիչ Քրիստոսի *խօսքերուն*:

Բոլոր Առաքելական (Յոյն, Կաթոլիկ և սկզբնական) եկեղեցիներու մէջ, բացի Բողոքական (Աւետարանական, Մկրտական կամ Հոգեւոր եղբայրութիւններու), երբ կարդացուի Չորս Աւետարաններէ, բոլոր ժողովուրդը ոտքի կը կանգնի: Ինչո՞ւ, որովհետեւ Չորս Աւետարանները կը պարունակեն մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անապական խօսքերը: Սոյն յարգանքը ապացոյց է, որ Աւետարանները առաջին մէկ օրէն հմայագեղ ներազդեցութիւն մը թողած էին ունկնդիրներու վրան:

Առաքելական և Քրիստոնեայ մարգարէներու հեղինակութիւններն ու իրաւատութիւնը հաւրաբար տեղ կը գրաւէին հաւատացեալներու սրտերէն ներս նոյնիսկ առաջին դարը չվերջացած: Պօղոս առաքեալ իր գրութիւններուն մէջ կ՛ըսէ.

«Արդ, կ՛աղաչեմ ձեզի, նմանո՛ղ եղէք ինձ»
--Ա.Կորնթ.Դ.16:

Այս հեղինակութեան և իշխանութեան համար է, որ եկեղեցիներ իրենք զիրենք կոչեցին. «*Առաքելական*», որ կը նշանակէ հիմնուած առաքեալներու հաւատքին, կեանքին և ուղղափառ վարդապետութեան վրայ:

> «*Ծառայ և պանդուխտ չէք, այլ՝ հաղաքացիներ սուրբերուն և Աստուծոյ ընտանիքին, շինուած առաքեալներու և մարգարէներու հիմին վրայ, որուն անկիւնաքարն է Քրիստոս Յիսուս*»--
> Եփես. Բ.19-21:

Մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անփոխարինելի Մարդեղութիւնը և փրկագործչական ապրումը, Խաչելութիւնը, մեռելներէ Յարութիւնն առնելը և առաքեալներու եկեղեցիներու կառուցումը կամրջող պատմագիր ճարտարապետը եղած է Ղուկաս բժիշկ աւետարանագիրը, որ հեղինակն է նաեւ Գործք Առաքելոց գրքին:

Առաքելական գրութիւններու մէջ անհերքելիօրէն նկատելի է, որ Յիսուս Քրիստոս Ի՛նչ կը խօսի և Ի՛նչ կը գործէ: Յաւերժաւանդ Մարդեղեա՛ն է տիրական Հեղինակը և ներշնչող Հոգին, որ ուղղութիւն կու տայ առաքեալներու գրչին:

Օրինակ. Պօղոս առաքեալ՝ իր յոգնասպառ աւետարանչական ու ժրաջան աշխատութենէն յետոյ կը գրէ Տիմոթէոս իր սիրելի երիտասարդ գործակիցին ըսելով.

> «*Ո՛վ Տիմոթէոս, պահէ՛ աւանդը, հեռու մնալով նորելուկ պիղծ վարդապետութիւններէ, հակառակութիւններէ և խաբեպատիր գիտութենէ զոր ոմանք, յանձն առնելով, չեղեցան հաւատքէն*» --Ա. Տիմ. Զ.20:

Վերեւ գրուած «*Պահէ աւանդը*» կը նշանակէ.

1. «Աստուածային յանձնարարութիւնը»--J. B. Phillips
2. «Հաւատքի երաշխիքը»--J. Moffatt
3. «Քայն որ վստահուած է ինձ խնամքիդ»--C. I. Scofield
4. «Պահեա զաւանդն»--Գրաբար:

Վերոյիշեալ հատուածները կը տիպեն մեզ հաւատալ, որ առաքեալներու կողմէ բարոզուած կամ գրուած խօսքերը պատուէրներ, յորդորներ, և խրատներ են յանձնարարուած և ուղղուած ընդհանրական եկեղեցիներուն իրագործուելու համար հաւատացեալներու կեանքին մէջ: Ուստի, չկայ Հայկական ինքնութիւն առանց Քրիստոնէական հաւատքի, եկեղեցիի և աւանդական կառոյցներու:

Առաքեալը "կոյր աւանդապաշտութիւն" կամ անխորհուրդ մոլեռան-

դութիւն չյանձնարարեր, այլ աւանդուած հարազատ և անխարդախ խօսքերը Յիսուս Քրիստոսի: Եկեղեցին դառնալու չէ՝ միայն *աւանդեալ հաստատութիւն* մը, այլ հոգին կենսաւորող ***ուժ*** և ***շարժում***:

Աւանդութիւնը՝ բիւրեղացումն է դարերու իմաստութեան և փորձառութեան, որուն անգիր մատեանին մէջ պահուած կը մնան տարիներու դրուագները: Նոր Կտակարանի մէջ չկայ առասպել, կայ աւանդեալ ***հաւատք***, չկայ բառախաղ, կայ ***համոզում***:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱՆԽԱԳՈՅՆ ՎԿԱՆԵՐԸ

Քրիստոնեայ պղատոնական Կղեմէս Աղեքսանդրացին (150-213 թ.), Որոգինէս աստուածաբանի դաստիարակը, եկեղեցականներու հաւանութեամբ ամենագրաւիչ դէմքը դարձաւ բրիստոնէական պատմութեան մէջ: Կղեմէս, ինչպէս իրմէ յետոյ ալ իր աշակերտ՝ Որոգինէս, յայտնաբանուած բերանացի ու գրաւոր հաւատամքներու և հանգանակներու ընդմէջէն կոչ կ'ընէ Նոր Կտակարանի կազմաւորման: Ան տիրական վկան եղած է որ Նոր Կտակարանը իր էական իսկութեան մէջ հասցնէ անոր լրումին:

Կղեմէս Աղեքսանդրացիի դարձը դէպի բրիստոնէութիւն տեղի ունեցած է նման հարազատ իմաստասէրի մը ճշմարտութիւն պրպտելու ընթացքին, երբ կը սերտէր Պետրոսի, Յակոբոսի, Յովհաննէսի և Պօղոս առաքեալներու գրութիւնները, օգնութեամբ Տաշեան Ասորիի և Փանթէնուսի: Կղեմէս Աղեքսանդրացին՝ իր գրական մէջբերումներուն մէջ՝ Չորս Աւետարանները կը կոչէ. ***«Արբազան յիշատակագիրներ»***:

Կղեմէս Աղեքսանդրացիի ժամանակակից եղող Յուստինոս վկան, (ծնած 100 թուին), Չորս Աւետարանները կը նկատէ որպէս գերագոյն յիշատակարանները սուրբ առաքեալներուն: Ան կը վկայէ նաեւ, թէ Չորս Աւետարանները սկիզբէն ի վեր կը կարդացուին զուգահեռօրէն Հին Կտակարանի մարգարէութիւններու կարգին (Apol. M. 67): Յուստինոս կը լուսաբանէ և կը ջանայ համոզել իր հակառակորդները, թէ Աւետարանները՛ն են իր հաւատքին և գիտութեան ակնաղբիւրը, որոնց միջոցաւ ինք ճանչցած է Յիսուս Քրիստոսը, և որոնք կը կարդացուին Հրեայ մարգարէութեան հետ ծիսական արարողութիւններու ընթացքին:

ՄԱՐՍԻՈՆ կամ (ՄԱՐԿԻՈՆ 85-160)

Որ դեպետ կոչուեցաւ աղանդաւոր ու Եղեռեցիին կողմէ բանադրուեցաւ, սակայն ունեցաւ իր *դրական* օգտակարութիւնը Նոր Կտակարանի հաւաքումին և կազմութեան մէջ: Մարկիոն, եպիսկոպոսի մը զաւակն էր, դաստիարակուած ուղղափառ հաւատքի մէջ ու հաստատուած Հռոմ քաղաքը, գալով Պօնտոսէն: Այս ականաւոր եկեղեցականը չի կրցաւ հանդուրժել Հին Կտակարանի

նախանձոտ և *վրէժխնդիր* Աստուծոյ մը տեսութիւնը և մերժեց Հին Կտակարանը որպէս սուրբ գրականութիւն: Որովհետեւ ան չէր հաւասարեր Յիսուս Քրիստոսի յայտնաբանած ***բարեգութ ու ողորմած*** Հայր Աստուծոյ:

Մարկիոն հաւաքածոյ մը կազմեց Պօղոս առաքեալի նամակներէն, որովհետեւ իրեն համար Պօղոս առաքեալ միակ հետեւողը եղած տեսեց որ կանխնեցաւ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանին, որպէս հաւատարիմ վկայ: Անոր կազմած Նոր Կտակարանը կը ներկայացնէր Պօղոս առաքեալի նամակները և Ղուկասու Աւետարանը, որովհետեւ Ղուկաս բժիշկը գործակիցն ու ճամբորդակիցն էր Պօղոս առաքեալին: Մարկիոնի կը պատկանի պատիւն ու յարգանքը (թէեւ աղանդաւոր կոչուեցաւ) Նոր Կտակարանի կանոնականացման տեսիլքը: Հետաքրքրական է գիտնալ, որ Մարկիոնէ յե՛տոյ է, որ Գործք Առաքելոց Գիրքը և Պօղոսի նամակները սկսան կոչուիլ «Առաքելական» համահաւասար Չորս Աւետարաններուն:

Որպէս հակազդեցութիւն Մարկիոնի "Նոր Կտակարանին", ընդհանրական Եկեղեցիներու մէջ տեսիլք մը և շարժում մը սկսաւ Նոր Կտակարանի մը կազմաւորումին: Թէեւ բանադրուած եկեղեցիներու կողմէ, մերժուած իր հարազատ հօր կողմէ և Պօղիկարպոսի կողմէ որպէս *«Սատանայի միաձին»*, Մարկիոն իրագործեց աննախընթաց յաջողութիւններ թէ՛ կազմակերպչական և թէ ուսողական գետնի վրայ: Ժամանակի մը համար, հարիւրաւոր եկեղեցիներ և եպիսկոպոսներ, թէ՛ Արեւմուտքի և թէ Արեւելքի մէջ, դարձան անոր հետեւորդները:

Մարկիոնի ստեղծած աղանդաւորական հսկայ շարժումը արթնցուց եկեղեցականներու բուն մտած ոգին: Աստուծոյ սուրբ Հոգին՝ Իր անբարբառ հառաչանքներով, դանդաղ բայց զգալի կերպով, առաջնորդեց հաւատարիմներու և ծառայասէրներու ոգին տեսնելու ճշմարտութիւնները և փոխանակ եկեղեցիները տարրալուծուելով փճանալու, դարձան աւելի զօրաւոր, կազմելով Նոր Կտակարանը որպէս սրբազան գիրքերու ***Կանոնական հաւաքածոն:***

Կնոստիկեան աղանդաւորներ (Գրիստոնեայ) Մերժած էին Հին Կտակարանը և անոր բացայայտած *վրէժխնդիր ու դժուար* Աստուածը, որ անհատականացուած էր միայն Հրեայ ցեղին համար: Ուստի Կնոստիկեան աստուածաբաններ բազմացուցին բազմաթիւ յաւելեալ աւետարաններ, վախճանական գրականութիւններ և վաւերական սեպուած կրօնա-իմաստասիրական աղանդաբանական վարդապետութիւններ: Առաջին դարու կէսէն վերջ բազմացան պարականոն աւետարանները և առաքելական կարծուած նամակագրութիւնները:

Իրէնիմոս, Լիոնի եպիսկոպոսը ամենազդու ընդդիմադիրը հանդիսացաւ Մարկիոնի և Կնոստիկեաններու հերձուածող տեսութիւններուն: Իրէնիմոս ծնեալ (130 թ.) ունկնդիր եղած էր Պօղիկարպոսին և իր մնացեալ եպիսկո-

պատական ծառայութիւնը նուիրեց եկեղեցական աշխատութեան: Իրէնիմոս՝ իր քրիստոնէական ջատագովութիւններուն մէջ կը պանծացնէ Նոր Կտակարանը մէջբերելով բազմաթիւ հատուածներ Չորս Աւետարաններէն և Պօղոս առաքեալի նամակներէն: Ան կ՛ըսէ.

> ***«Սրբազան գիրքերը կատարեալ են, որովհետև անոնք արտայայտած էին աստուածային հոգիով և բարբառով»:***

Հերձուածութեան դէմ, Իրէնիմոսի գրած *«Քրիստոնէական հաւատքի Բացատրութիւն»* գիրքերը, դասական ջատագովութիւններ են բոլոր աղանդաւորներուն դէմ ու պաշտպան Նոր Կտակարանին:

ՏԷՐՏԻՒՂԻԱՆՈՍ (160-220)

Քրիստոնեայ աստուածաբան և գրող: Դատական հետեր Հռոմի և Կարթագենի միջեւ: 35 տարեկանին կը մկրտուի և կը դառնայ բաջ ջատագովը Քրիստոնէութեան: Տէրտիւղիանոս յատկապէս կը բնորոշէ Չորս Աւետարանները և զանոնք կը տեսէ *"Մխիթին և Մխացում"*: Ան աւելի յառաջ կ՛երթայ Իրէնիմոսէ և Չորս Աւետարաններն ու Պօղոս առաքեալի նամակները կը կոչէ (Novum Testamentum)՝ «Նոր Կտակարան կամ Նոր Ուխտ» զուգակշիռ և համարժէք Հին Կտակարանին: Տէրտիւղիանոս առաջին գրական հեղինակն է, որ կը գործածէ *«Նոր Ուխտ կամ Նոր Կտակարան»* ոճը ի նկատ քրիստոնէական սրբազան գիրքերու հաւաքածոյին: Անոր "Նոր Կտակարան" կոչած հաւաքածոն կը պարունակէր Չորս Աւետարանները, Պօղոս առաքեալի 13 նամակները, Գործք Առաքելոցը՝, Յայտնութեան գիրքը և երեք ընդհանրական թուղթերը՝ Ա. Յովհաննու, Ա. Պետրոս և Յուդայ: Եբրայեցիս գիրքը ան կը վերագրէ Բարնաբասի ու զայն կը կոչէ. «Գործակիցը առաքեալներու ... և հեղինակաւոր անձնաւորութիւն մը:

Ուստի, Տէրտիւղիանոսի Նոր Կտակարանը կը բաղկանար 22 գիրքերէ, որոնց բոլորն ալ մեր ներկայ Նոր Կտակարանի մէջն են: Անոր հաւաքածոյին վրայ յետագային աւելցուած են հինգ յաւելեալ գիրքեր եկեղեցիներու հաւանութեամբ, հեղինակութեամբ և երկասիրութեամբ:

ՈՐՈԳԻՆԷՍ (185-254)

Քրիստոնեայ դպրագէտ, դաստիարակ, մտքի մշակ, Քրիստոնէական փիլիսոփայութեան մտազնութեան հիմնադիր: Որոգինէս բարձր կը գնահատէ մարդկային բանականութիւնը և փիլիսոփայութիւնը, իսկ անոնցմէ գերադաս՝ հաւատքն ու կրօնը: Ըստ Որոգինէսի, Քրիստոնէութիւնը հին

Յունական և Հրէական մարգարէութեան եզրափակումն է: Անոր համար մարդ արարածին գերագոյն նպատակը՝ ճանչնալ է Ճշմարտութիւնը: Անանիա Շիրակացին, Յովհաննէս սարկաւագ Վանական Վարդապետ և ուրիշներ անդրադարձած ու վկայակոչած են Որոգինէս աստուածաբանը:

Երրորդ դարու սկիզբը Նոր Կտակարանը անվիճելիօրէն ստացած էր իր ներկայ պարունակութիւնը մի քանի գիրքերու զանազանութեամբ: Սոյն տարբերութիւնները երբեք ազդեցութիւն չգործեցին Չորս Աւետարաններու, Պօղոս առաքեալի 13 թուղթերուն, ոչ ալ Գործք Առաքելոց թուղթին, որոնք անժխտելի իրողութիւններ դարձած էին: Յայտնութեան գիրքը կանոնագրուած էր, սակայն հեղինակը տարակուսելի էր տակաւին: Մնացեալ մի քանի գիրքերու կանոնագրութիւնը յետաձգուեցաւ մինչեւ երրորդ և չորրորդ դար. Յոյն և Լատին եկեղեցիներու միջեւ ըլլալիք համաձայնութեան: Երրորդ Դարու սկզիբը, Որոգինէս՝ աստուածաշնչական մեծագոյն դպրագէտը փոխարինած էր Կղեմէս Աղեքսանդրացին որպէս առաջնորդ Աղեքսանդրիոյ ճեմարանին (203 թուին): Ան բերաւ իր 50 տարիներու բացառիկ օժանդակութիւնը և աստուածաբանական հմտութիւնը ի նպաստ Եկեղեցիին: Որոգինէսի մօտեցումը և մտածելակերպը հին և Նոր Կտակարաններու հանդէպ համազօր և համարնդունելի էր: Իրեն համար երկուքն ալ սրբազան գրութիւններ կը ճանչցուէին, որոնք ջնորհուած էին մարդկութեան փրկագործութեան համար միեւնոյն հոգեշունչ Լուսաւորութենէն:

Որոգինէս այցելած էր բազմազան երկիրներ՝ Հռոմ, Յունաստան, Փոքր Ասիայ, Եգիպտոս և Պաղեստին, ու նկատած թէ՛ եկեղեցիներու համացայնութիւնները և թէ անոնց վիճելի տարբերութիւնները հանդէպ Նոր Կտակարանի հեղինակութեան: Որոգինէս մեծ իմաստութեամբ և առանց որեւէ մէկը դատապարտելու կ՛ըսէ, ըստ Յովսէպիոս պատմաբանին.

> *«Մենք կը հաստատենք միայն այն, զոր ընդունեցին կը վաւերացնէ, որոնք են, Չորս աւետարանները՝ անհերքելիօրէն ընդունուած եկեղեցիներու կողմէն երկնքի տակ»:*

Մեծն Կոնսդանդիանոսի յանձնարարութեամբ, Յովսէպիոս պատմաբան պատրաստեց 50 հատ կանոնագրուած Նոր Կտակարաններ գրուած մագաղաթի վրայ: Դժբախտաբար սոյն գիրքերէն և ո՛չ մէկը գոյութիւն ունի այսօր:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԱԾ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

1. Կիւրէղ Երուսաղէմացիի ցանկը կը պարունակէ մեր ներկայ Նոր Կտակարանի 27 գիրքերու 26 հատը: Յայտնութեան գիրքը անոր ցանկին մէջը չէ:
2. Գրիգոր աստուածաբան Նազիանզացի (330 թ.) իր ցանկին մէջ ունի Կիւրէղ Երուսաղէմացիի Նոր Կտակարանին ցանկը:
3. Աթանաս Աղեքսանդրացի, առանց տատանումի, ունի 27 գիրքեր յար և նման մեր Նոր Կտակարանին:
4. Յովհաննէս Ոսկեբերան Անտիոքի և Պոլսոյ պատրիարքը՝ իր ցանկին մէջ ունի միայն 22 գիրք:

Եկեղեցիներու միջեւ տեղի ունեցած վիճելի գիրքերը, սկսեալ երկրորդ Դարէն, ոչ թէ Չորս Աւետարաններու մասին եղած է, այլ Յայտնութեան, Եբրայեցիս, Յակոբոս, Ա. Պետրոսի, Ա. Յովհաննու թուղթերուն մասին է: Վերոյիշեալ գիրքերը թէեւ ընդունուած են կանոնական Նոր Կտակարանին մէջ, սակայն կրկին վիճելի են կարգ մը աստուածաբան ուսումնասէրներու կողմէ ցարդ: Հաւատացեալներու մեծ մասը որոնք չունին պատմական հմտութիւն կամ ծանօթութիւն, երբ իմանան Նոր Կտակարանի մասին տեղի ունեցած վիճելի հարցերը, այնպէս կը կարծեն, թէ այդ վիճաբանութեան առարկան Չորս Աւետարաններն են ... սակայն այդ չէ՛ ճշմարտութիւնը կամ իրողութիւնը:

Նոր Կտակարանի նկատմամբ կանխագոյն գրողները եղած են Հռոմի Եկեղեցւոյ Կղեմէս եպիսկոպոսը (100 թուին): Պօղիկարպոս (69-155) Եփեսոսի եպիսկոպոսը ու աշակերտ Յովհաննէս առաքեալին: Սուրբ Իգնատիոս՝ Անտիոք բաղաքին երրորդ եպիսկոպոսը, որ նահատակուեցաւ Հռոմի մէջ, Տրաժան կայսրի օրով: Սոյն երեք ականաւոր եկեղեցական սուրբերը բազմաթիւ մէջբերումներ ու վկայութիւններ ըրած են իրենց նամակագրութիւններուն մէջ, որոնք առնուած են Չորս Աւետարաններէն և Պօղոս առաքեալի թուղթերէն:

Միթէ վերոյիշեալ սուրբ եպիսկոպոսներու մէջբերումները վկայե՛լ ապացոյցներ չե՞ն որոնք կանխորօք այս սուրբերը հաւատացած և ընդունած էին սոյն Չորս Աւետարաններու և Պօղոս առաքեալի թուղթերը որպէս սրբազան և սրբաշունչ գրութիւններ:

Քսաներորդ դարու դիւրակեցութեան և հանգստութեան վարժուած բնաղատներու համար շատ հեշտ է բնաարկել և պախարակել իրենց ***չգիտցած իրողութիւնները*** և դէպքերը, որոնց համար ո՛չ մէկ զոհողութիւն կը պահանջուի եսամոլ ու փառատենչիկ "մտաւորականներէ":

Ճմռնանք, որ այդ կանխագոյն սուրբերը ո՛չ թէ **փառի** համար նահատակուեցան, այլ որպէս Ճշմարտութեան **ոահվիրաներ**: Ոչ թէ զոհեցին միայն իրենց հանգիստը, այլ կեր եղան վայրի գազաններուն և ճիւաղ կայսրերու: Որպէս *հանդիսատես* խօսիլն ու ֆնանդատելը *դժգոհի* արտայայտութիւն է միայն, որ դրական ոչինչ ունի:

Քննադատի ակնոցով չմօտենանք այս բազմաչարչար և նահատակ Եկեղեցիին և անոր սրբազան գիրքերուն: Փոխանակ զանոնք ֆնանդատելու, *խոնարհի՛նք* անոնց դիւցազնական և հոգեշունչ պատգամներուն և հեղինակներուն:

«Ազգային գրականութիւնը իր ծաղկման ու զարգացման մէջ շատ բան կը պարտի եկեղեցւոյ հեղինակներուն ու մատենագիրներուն, ինչպէս որ անոնց շատ բան կը պարտին Տանջիէներն ու Մխոտաններըն, Համարիներն ու Հիւկոներըն»--**Արշակ Չօպանեան**:

«Մեզ չի կարդացել Աստուածաշունչը, նա չի կարող իսկական իմաստով գրագէտ մարդ կոչուել, առաւել եւս՝ գրականագէտ: Նրա հիման վրայ են ստեղծուել համաշխարհային գրականութեան ու արուեստի գլուխ գործոցները: Վկայ՝ "Աստուածային Կատակերգութիւնը", Նարեկը, Հաֆիզէը: Հիմա արդէն գիտութիւնը սկսել է լրջօրէն զբաղուել Աստուածաշնչի պատմական ու առասպելական հիմքերի բացատրութեամբ: Բանից պարզուում է, որ մոտացածին համարուած հրաշապատումները բնաւ էլ ցնդաբանութիւններ չէն, և անցած հազարամեակների ուսումնասիրութիւնը դեռ շատ առեղծուածներ կը բացի Աստուածաշնչի էջերում»--**Պարոյր Սեւակ**:

Աստուածային ստեղծագործ սէրը, ինչպէս որ խոնարհեցաւ (իջաւ) աշխարհ պարգեւելու համար սիրոյ և իմացական կեանք մարդ արարածին, մարդ՝ ի՛նք եւս բարձրանալու է դէպի տիեզերական Սէր և Կեանք ուր պիտի գտնէ իր Արարիչն ու ողորմած Տէրը:

«Աստուած ամենուրեք է և ամէն ինչի մէջ»
«Չի դու միայն ես երկնքում անճառ և երկրում

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳԻՐՔԵՐՈՒՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս գրական աշխատանք չտարաւ, Իր բարոզները գրաւոր չներկայացուց, մէկ անգամ միայն կը յիշուի իր գրած ըլլալը, այդ ալ գետնի հողին վրայ: Յիսուս Քրիստոս խօսո՛վ, բերանցի բարբառո՛վ ջանաց մօտենալ մարդ արարածին, խօսքի փոխանակութեա՛մբ ներթափանցեց ու փոխակերպեց մարդկային հասկացողութիւնը և կենցաղակերպութիւնը:

Հրեայ՝ Աղեքսանդրիոյ իմաստասէր Փայլօ-ի համար, "խօսք"ը *Լոկոս* ոչ թէ Աստուա՛ծ էր, այլ՝ Անկէ անջատ ինքնութիւն էր և ստեղծագործող Զօրութիւն: Առաքեալներու օրով աստուածային Խօսքը ո՛չ թէ Հնգամատեան Օրէնքին մէջ կը կայանար, այլ Քրիստոսի պատգամի՛ն մէջ (Գործք ժ.36-43) էր:

> *«Վերածնաք ոչ թէ ապականացու սերմէ, այլ անապական սերմէ՝ Աստուծոյ կենդանի և մշտնջենական խօսքով»*--Ա. Պետ. Ա. 23:

Յովհաննու Աւետարանի նախաբանը *Բիչ մը եւս յառաջ կ'երթայ և կ'անհատացնէ, կ'անձնաւորէ և կը մարմնաւորէ՝ աստուածային Խօսքը (Յով. Ա. 1-18) համարներուն մէջ, ուր առաքեալը կ'երգեհոնէ Յիսուս Քրիստոս, որպէս **"Աստուծոյ Խօսք"ը,*** գրաբար՝ ***«եւ Բանն էր առ Աստուած»***:

Յիսուս՝ Միածինն Աստուծոյ, Իր մարմնացումով, դարձաւ շօշափելի ու տեսանելի Աստուծոյ *«Խօսքը»* մարդկութեան համար: Քրիստոնէութիւնը, Աւետարանը, Յիսուս Քրիստոսի փրկագործութիւնը սկսաւ որպէս հոգեբուխ, հոգեղէն և հոգեպատում աստուածայայտնութիւն, հաւատք և ապրում, ու ո՛չ գրականութիւն:

> *«Աստուա՛ծ կարող դարձուց մեզ նոր ուխտի պաշտօնեաներ ըլլալու՝ ոչ թէ գիրով, այլ հոգիով. քանի որ գիրը կը սպանէ, բայց հոգին կը կենդանացնէ»*--Բ. Կորնթ. Գ.6:

Հայր մը երբ փափաքի օրհնել իր զաւակը, բաղձանք մը կամ մաղթանք մը չգրեր ու դներ իր որդւոյն գրպանը, այլ խօսո՛վ, *բերանացի* իր շունչի՛ն զօրութեամբ օրհնութիւն կը մաղթէ:

Սոկրատէս ոչինչ փոխանցած է գրողական ճամբով, միակ միջոցը ընտրած էր խօսքը:

Նախ քան Արեւմտեան գրչագիրներու երեւումը ամբողջ գրականութիւնը ոլորուած պապիրոսներու վրայ կը գրուէր ու կարելի չէր բոլոր

գիրքերը մէկ *հատորի* մէջ կազմել: Արեւմտեան եկեղեցիներու գրչագիրները, Նոր Կտակարանի գիրքերը կեդրոնացուցին և ներկայացուցին մէկ հատորի (գիրքի կազմութեան) մէջ: 1561-ին տպագրական հնարամտութիւնը, Յունարէն Նոր Կտակարանը կազմեց ու ներկայացուց զայն որպէս *միակատոր* գրութիւն՝ Biblos: Ոսկան Երեւանցին, 1666-ին Ամստերտամի մէջ հրատարակեց առաջին Աստուածաշունչը:

Ընդհանուր առմամբ Նոր Կտակարանը Տիեզերական ժողովներու գործ մը չէր, այլ *ժամանակ* մը ու զարգացում մը՝ եկեղեցիներու պահանջքին պատասխանը: Յիսուս Քրիստոսի գործածած Աստուածաշունչ Մատեանը, Հրէական Հին Կտակարանն էր, իսկ Պօղոս առաքեալին գործածածը՝ Աղեքսանդրիոյ Եօթանասնից հեղինակաւոր յունարէն թարգմանութիւնը:

Մկզբնական դարու եկեղեցական հայրերը զննեցին ու հետազօտեցին Հին Կտակարանը յատկապէս տեսնելու համար կատարումը *Յիսուս Քրիստոսի Մնմչեան, Խաչելութեան և Յարութեան լրումը Հաւատացեալի կեանքի խոստումին*--Գործք Բ.22-36, Գ.12-36, Դ.8-12:

Մովսէս մարգարէ *Մառաջ* էր Աստուծոյ, մինչդեռ Յիսուս Քրիստոս՝ *Միածին Որդին* էր Աստուծոյ--Եբր. Գ.5-6:

Հին Կտակարանի կանոնագրութիւնը գոցուեցաւ 90 թ. Յ.Տ.: Անոր կանոնականացուելու պատճառը, հրեաներու հելլենականութեան ճգտումն էր: Հրեայ ռապպիներ Հին Կտակարանի կանոնը գոցեցին Նախ 90-ական թուին, յետոյ 116-ին Jamnia-ի մէջ, ուր Հին Կտակարանին գիրքերու ցանկին գումարը եղաւ 24: Նոր Կտակարանի գիրքերու կանոնականացման գաղափարը, Քրիստոնեաներ, հրեաներէն ընդօրինակեցին:

Ենովքի մարգարէական գիրքը կանոնական կը սեպուէր Բարնաբասի և Տէրտիւղիանոսի կողմէ մինչեւ որ Ս. Օգոստինոս և Ս. Հերենիմոս պարականոն անուանեցին զայն: Եզրասի մարգարէական գիրքը կանոնական կը համարուէր Ամպրոզիոս եպիսկոպոսի կողմէն, սակայն Ս. Հերենիմոս զայն անուանեց ցնորամիտ գրութիւն մը:

Հրէական Հին Կտակարանը կանոնական ճանչցուած էր բոլոր Ուղղադաւան Եկեղեցիներու կողմէ առաջին իսկ դարուն: Միայն հերձուածողներ կը մերժէին Հին Կտակարանի կանոնականութիւնը, որոնց մէջ նշանաւոր դարձաւ Մարսիոն եպիսկոպոս և Կնոստիկեան աղանդաւորները 2րդ Դարուն: Մարսիոն և կնոստիկեաններ կը հաւատային, որ Հին Կտակարանի Ծիսական Աստուածը կը տարբերի սիրոյ և փրկագործչական Նոր Կտակարանի բարեգութ և ներում շնորհող Աստուծմէն:

Մարսիոն եպիսկոպոս անջատեց իրեն հաւատացողներու եկեղեցին 144 թուին և սկսաւ նոր յարանուանութիւն մը, որ տեւեց մինչեւ իններորդ Դար

Բիւզանդական Եկեղեցւոյ մէջ, և յետոյ Հայաստանի մէջ ալ: Կը կարծուի թէ իր վարդապետութիւնը ազդեցութիւն ներգործած է Հայաստանի մէջ Թոնդրակեցւոց շարժումին:

Միջին Դարու կաթոլիկ աստուածաբանները, սրբազան գրութիւններու մէջ փնտռեցին չորս զանազան իմաստներ.

ա. Գիրը կը սորվեցնէ *պատմակա՛ն* դէպքեր և իրողութիւններ:

բ. Այլաբանութիւնը, *ի՞նչ հաւատալու* է:

գ. Բարոյական իմաստը՝ ի՞նչ *կենցաղավարութիւն* ունենալու է հաւատացեալ մը:

դ. Խորհրդաբանական նշանակութիւնը՝ ինչի՞ պէտք է *յուսալ*.

Օրինակ

ա. "Երուսաղէմ" բառը, *բառացիօրէն* կը նշանակէ Հրէաստանի «մայրաքաղաքը»,

բ. *Այլաբանականօրէն* կը նշանակէ Եկեղեցին,

գ. *Բարոյականապէս* «օրէնադրուած» հանրապետական երկիր մը:

դ. *Խորհրդաբանականօրէն* «փրկուածներու» երկնային բնակարան:

1519-ին Մարթին Լուտէր մերժեց Եկեղեցական և աւանդական հեղինակութիւնը և նկատի առաւ միայն Ս. Գիրքին (Հին և Նոր Կտակարաններու) գերագոյն իշխանութիւնը (Մարկ. է. 13-14) և անխուսափելի կերպով բաժնեց Բողոքականութիւնը Կաթոլիկ Եկեղեցիէն: Ան մոռցաւ, որ Աստուածաշունչ գրքի գերագոյն հեղինակութիւնն ու աստուածայայտնիչ ստուգանիշը *որոշող և հաստատող* վարչական կազմը՝ ի՛նք Եկեղեցին ու եպիսկոպոսներու աւանդութիւններն էին:

Մարթին Լուտէր, թէեւ բարձրացուց Աստուածաշունչի հեղինակութիւնը բոլոր նախընթաց Եկեղեցական ժողովներէ աւելի, սակայն ի՛նք նոյն հեղինակութիւնը և իրաւասութիւնը չտուաւ Աստուածաշունչի բոլո՛ր գիրքերուն: Ան նախապատուութիւն ընծայեց՝

ա. Չորս Աւետարաններուն:

բ. Գերագոյն պատգամը գիրը չէ, այլ հոգին. *«Քանի որ գիրը կը սպանէ, բայց հոգին կը կենդանացնէ»*--Բ. Կորնթ. Գ.6

գ. Հին Կտակարանը կը կարօտի նոր Կտակարանի հոգեկան բացատրութեան: Ամբողջ Հին Կտակարանը պարտ է մեկնաբանուիլ Նոր Կտակարանի լոյսով--*«Որո՞ւ առէք Մովսէս մարգարէն յոր ժողովուրդին հետ ... մենք Աւետարանները ունինք»*--Մարթին Լուտէր:

Բարեկարգիչներէն, Ցուիցերիոյ Ցուինկլի ըսած է.

ա. "Յիսուս Քրիստոս համահաւասար է Հին Կտակարանի մարգարէներուն,

որոնք յայտնաբանած են զԱստուած":

բ. "Ձուինկլի կը հաւատար թէ Պղատոնի և Մէնէգայի կարգ մը գրութիւնները Ս. Հոգւոյն առաջնորդութիւններն են:

գ. 1527-ին Ձուինկլի ընդունեց նոր Կտակարանի գերակայութիւնը Հին Կտակարանի վրայ:

Ճոն Գալվին Աստուածաշունչի գիրքերու խտրականութիւն չդրաւ, այլ բոլորը հաւասար կերպով ներշնչուած ընդունեց: Ան շատ զօրաւոր կերպով հաւատացողն էր *նախասահմանութեան* (predestination) վարդապետութեան:

Մարդասէր (humanist) Ռոթէրտամի Էրասմոս (1466-1536) 16րդ Դարու բացառիկ դէմքերէն մէկը հանդիսացաւ: Իր յունարէն Նոր Կտակարանը ցոյց տուաւ Ս. Հերոնիմոսի Վուլկաթա թարգմանութեան անբաւարարութիւնը և դուռ բացաւ Աստուածաշունչի *բնագրային* ուսումնասիրութեան: 16-17 Դարերու ընթացքին, Հին Կտակարանի ազդեցութիւնը շատ զօրաւոր եղաւ, մասնաւորապէս Անգլիոյ մէջ, Ճոն Գալվինի պատճառաւ:

ա. Աստուածաշունչի *տառացի* ներշնչումը՝ վարդապետութիւն դարձաւ:

բ. Իբրեւ թէ Աստուած Ս. Գրքին իւրաքանչիւր բառը թելադրած կամ հրամայած էր:

18-րդ Դարը Աստուածաշունչի *բնագիրն* դարը դարձաւ:

19-րդ Դարուն մէջտեղ ելան կրօնական *հիմնադրամներ*, որոնք ջանացին կասեցնել բնական հետազօտութեան ծայրայեղութիւնները:

Քրիստոնէական սկզբնական գրութիւններու հաւաքածոն մեծարուած էր Եկեղեցիներու մէջ ու կը կարդացուէր Ս. Պատարագի ընթացքին որպէս առաբելական և հեղինակաւոր հաւատամք: Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը հիմնական հանգրուան մը եղաւ բրիստոնէական պատմագրութեան մէջ: Նոր Կտակարանի կանոնագրութիւնը օգնեց Եկեղեցւոյ միասնականութեան և տիեզերականութեան: Մինչեւ Բ. Դարու վերջերը, Եկեղեցիներու միջեւ համաձայնութիւն մը գոյացած էր Չորս Աւետարաններու, Գործք Առաքելոցի և Պօղոսի նամակներուն (բացի Եբրայեցւոց. Ա. Յովհաննու, Ա. Պետրոս, Յուդայի և Յայտնութեան գիրքերու) մասին: 4-րդ Դարուն վերջը Նոր Կտակարան գիրքերուն ցանկը անփոփոխելիօրէն վճռուած էր թէ՛ Յոյն և թէ Լատին Եկեղեցիներու կողմէ:

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ (մինչեւ 70 թուական)

Քրիստոնէական Եկեղեցին սկզբնական օրէն ժառանգորդը հանդիսացաւ թանկագին և գրականութեան՝ Հին Կտակարանին: Յիսուս Քրիստոս ընդունած էր Հին Կտակարանի գրութիւնները որպէս ճշմարիտ, սակայն ոչ որպէս աստուածային *ջնջագոյն* յայտնութիւնը (Մատթ. Ե.17).

«Մի՛ կարծէք թէ Օրէնքը կամ մարգարէները ջնջելու
եկած եմ, չեմ եկած ջնջելու, այլ՝ լրացնելու».
վերոյիշեալ պատգամէն յետոյ Յիսուս Քրիստոս կը յայտարարէ.

«Լսած էք թէ ի՛նչ ըսուած է նախնիներուն. "Սի՛ւ ապականիր".
"Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի թէ՝ ամէն մարդ որ զուր տեղը կը
բարկանայ իր եղբօր, ենթակայ պիտի ըլլայ դատաստանին»
--Մատթ. Ե.21:

Հին Կտակարանի բոլոր մէջբերումները, որոնք կ'երեւին Նոր Կտակարանին մէջ, առնուած են ոչ թէ Երուսաղէմի Հրէական գիրքերէն, այլ 70-նից յունարէն թարգմանութենէն: Ակզբնական դարուն, եկեղեցին ինքզինքը գտաւ դարաշրջանի մը մէջ, որ յայտնաբանական, վախճանական և ջատագովական գրականութեամբ լեցուն էր--Ա. Կորնթ. ԺԲ.4-11:

Ոչ-Հրեայ Քրիստոնեաներ, առաջին հերթին, թանկագին կը համարէին և բարձրագոյն արժէքը կու տային *Յիսուսի* խօսքերուն և պատուիրաններուն:

«Յիշել Տէր Յիսուսի խօսքը, զոր Ինք իսկ ըսաւ.
Երանելի՛ է մանաւանդ տալը քան առնելը'--Գործք Ի. 35:

Սոյն հոգեկան առաջնորդութիւնը դէպի Յիսուս Քրիստոսի խօսքերուն և պատուիրաններուն, սկիզբը գրաւոր կերպով չէր շեշտուած, բայց բերանացի նշուած էր բոլոր եկեղեցիներու մէջ: Առաքեալներու բարոզութիւնը իմաստասիրութիւն, բաղաքականութիւն, կրօնական օրէնսդրութիւն մը չէր, այլ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանը՝ Անոր կենսաւորիչ խօսքերն էին. *«Ոչ մէկ մարդ երբեմ խօսած է այնպէս, ինչպէս այն մարդը»*--Յով. Է.46:

Առաքեալներու կողմէ բարոզուած Յիսուսի խօսքերը, *կանոնքէն* խոր տպաւորութիւն ներգործած էին բոլոր հաւատացեալներու մտքին մէջ նախ քան անոնց արձանագրութիւնը որպէս *գրաւոր* Աւետարաններ: Չորս Աւետարանները, որպէս բերանացի ատութիւններ, գործածական էին բոլոր եկեղեցիներու մէջ:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱՑՄԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ (70-150)

Յիսուս Քրիստոս՝ Ինք որեւէ գրութիւն չթողուց Իր ետին, բացի գետնի հողին վրայ գրածը: Կանխագոյն առաքելական գրութիւնները Պօղոս Առաքեալի նամակ թուղթերը եղած են:

Վերոյիշեալ գրութիւնները պատասխաններն էին Պօղոս առաքեալի ուղղուած կարգ մը եկեղեցական իւրայատուկ հարցումներուն: Սոյն նամակները գրուած չէին կարդացուելու համար *բոլոր* եկեղեցիներու մէջ որպէս հեղինակաւոր պատուէրներ: Նոյնիսկ Պօղոս առաքեալ Ինք այդ

մտածումով չէր գրած զանոնք: Մի միայն Հռոմայեցւոյ Եկեղեցիին ուղղուած նամակը կրնայ ընդհանրական հաւատացեալներու ուղղուած ըլլալ, զանոնք կազմակերպելու և հաւատքի մէջ հիմնաւորելու համար:

Ինչո՞ւ Եկեղեցին ընդունած է ու ճանչցած միայն Չորս Աւետարանները փոխանակ Մէկ Աւետարանի, և ինչո՞ւ միայն չորս երբ գոյութիւն ունէին բազմազան և բազմա-գաղափարական աւետարաններ:

Նոր Կտակարանի կարգ մը բաժանումները՝ "Չորս Աւետարաններ"ը, 2-րդ Դարուն, թարգմանուած էին Ասորերէնի (այս ապացոյց է, որ Նոր Կտակարանը՝ թէեւ համեմատ վիճակով, գոյութիւն ունէր երկրորդ դարուն): Տաջեան Ասորիի Չորս Աւետարաններու համացոյց խմբագրութիւնը (Diatessaron), Չրդ Դարու կէսին, արդէն իսկ, գործածական էր Ասորական Եկեղեցիներու մէջ: Դժբախտաբար այս աստուածաբան մտաւորականը, իր նախանձորդներու կողմէն, որպէս աղանդաւոր անուանարկուելով հալածուած և Չորս Աւետարաններու խմբագրած "համացոյց" թանկագին գրութիւնը այրուած է: Տաջեան, ծնունդով եղած է Ասորի և հետեւող Յուստինոս իմաստասէր վկային:

2-րդ Դարուն Չորս Աւետարաններու միաւորումը ընդունուած իրողութիւն էր համայն Եկեղեցիներու մէջ, բացի Ասորական Եկեղեցիներու, ուր Տաջեանի համացոյց (չորս Աւետարաններու միացումը) կը տիրապետէր փոխանակ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս և Յովհաննէս Չորս անձնայատուկ Աւետարաններուն:

2-րդ Դարու Բաբայաս եպիսկոպոս (135-140) աւելի կարեւորութիւն կ'ընծայէր անգիր՝ բերանացի վկայութիւններուն քան թէ գրաւոր: Սկզբնական դարերուն, հաւատացեալներու համար աւելի խիստ ոգեւորիչ և հոգեկան ներշնչում կը պատճառէր իմանալ առաքելական վկայի մը բերնէն Յիսուս Քրիստոսի անապական, կենսամղիչ ու տեսլական խօսքերը քան թէ գրաւոր աւետարանի ընթերցումը: Իրէնիմոս եպիսկոպոս Բաբայաս աստուածաբանը կը կոչէ "գործակից"ը Պօղիկարպոսին: Բաբայասի վկայութիւնը Քրիստոսի արտայայտութեան մասին.

«Կը նախընտրեմ իմանալ *կենդանի խօսքի մը քերնին* և հոգիին վկայութիւնը, քան թէ կարդալ և իմանալ սոյն վկայութիւնը գիրքերէ»:

ՎԵՀ ԵՒ ԻՇԽԱՆԱՒՈՐ ՉՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Կանոնական Չորս Աւետարանները, 2-րդ Դարու նուիրեալ և անձնազոհ քրիստոնեաներու եզրահանգումն էր:

Ս. Մարկոսի Աւետարանը առաջին աւետարանն է որ կը կարծուի գրուած ըլլալ Հռոմի մէջ յետ Ներոն կայսրի հալածանքներուն, մօտ 64 թուականին: Շատ տարիներ չ'անցած Ս. Մարկոսի Աւետարանը իր լման հեղինակութեամբ կ'արտատպուի Մատթէոս առաքեալի կողմէ Պաղեստինի բնակող հրեաներու

համար: Մատթէոս առաքեալ կը ծոխացնէ Մարկոսի խտացեալ Աւետարանը, յիշելով իր Վարդապետին այն մանրամասնութիւնները, ինչպէս "Լերան Քարոզ"ը, որոնք գրաւիչ պիտի դառնան և համոզեն իր Հրեայ ազգը:

Ղուկաս աւետարանագիր եւս ընդարձակելով Ս. Մարկոսի Աւետարանը կը կցէ յաւելեալ դէպքեր և ասութիւններ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի, որոնք չէին յիշատակուած Մատթէոս առաքեալի և Մարկոս աւետարանագիրի կողմէն: Ղուկաս աւետարանագիր գրած է թէ՛ Երրորդ Աւետարանը և թէ Գործք Առաքելոց պատմութիւնը Արեւելեան Միջերկրականի բաղաքներէն մէկուն մէջ Առաջին Դարու վերջաւորութեան: Ղուկաս բժիշկ՝ իր յառաջաբանին մէջ որոշ կերպով և յայտնապէս կ'ըսէ.

> *«Շատեր ձեռնարկեցին շարադրել մեր մէջ կատարուած դէպքերուն պատմութիւնը, ինչպէս մեզի աւանդեցին անոնք որ սկիզբէն ականատեսներն ու սպասաւորներ (առաքեալներ) եղան խօսքին»*--Ղուկ. Ա.1-2:

Վերոյիշեալ յառաջաբանը ուշագրաւ է անով, որ անոր հեղինակը կ'ընդունի զանազան գրաւոր աւետարաններ, որոնք գործածական էին զանազան հաւատացեալներու կողմէ: Ղուկաս աւետարանագիր ո՛չ կը շեշտէ Աւետարաններու իշխանութիւնը և ոչ ալ կ'ուրանայ անոնց հեղինակութիւնը:

Յովհաննու Աւետարանի կեդրոնական համարը կամ պատգամ բանալին կը գտնուի անոր Ի. գլուխ և 30րդ համարին մէջ, որ կ'ըսէ.

> *«Յիսուս իր աշակերտներուն առջեւ ուրիշ շատ նշաններ ալ ըրաւ, որոնք գրուած չեն այս գրքին մէջ: Մինչ՝ ասոնք այն չափով գրուեցաւ, որպէսզի դուք հաւատաք թէ Յիսուս՝ Քրիստոսն է, Աստուծոյ Որդին. եւ՝ որպէսզի հաւատալով ու յաւիտենական կեանք ընդունիք անոր անուան մով.*

Չորրորդ աւետարանագիր Յովհաննէս առաքեալ, նկատելով իրմէ առաջ գրուած Աւետարաններու պատմական հանգամանքը, կը ձեռնարկէ *խորհրդաբանական* ու հայեցողական մօտեցումով ներկայացնել իր Տէրն ու Վարդապետը յոյն իմաստասէր մտածողութեան, որովհետեւ Յիսուս Քրիստոս "սիրելի" աշկերտին համար՝ յաւերժաւանդ *Խոսքն* է:

> *«Ամէնքն անոր ձեռքովը մտան մէջը կը թնի ...*
> *Երկինքի և երկրի մէջ անոր եղի ատոնք ոչինչ կը*
> *հանձարուի մէջը կը փաթթուին»*--Շնորհալի:

Յովհաննէս առաքեալ աստուածաբանական մօտեցումով կը մեկնաբանէ իր Տէրը՝ Աստուածորդին, որպէս "Բանն Աստուծոյ": Երկրորդ դարու

սկզբնաւորութեան, եկեղեցիներու տրամադրութեան ներքեւ կային բազմաթիւ և այլազան աւետարաններ, ոմանք գրուած առաքեալներու կողմէ և ուրիշներ ալ, որոնք գրուած էին որպէս վիպագրական և երեւակայական պատմուածքներ: Սակայն այդ բազմաթիւմի աւետարանները իրենց պարունակութեամբ և հեղինակութեամբ երբեք չէին հաւասարեր վեհագոյն և հմայագեղ ներկայ աստուածաշնչական Չորս Աւետարաններուն:

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐ

Պարականոն աւետարանները (ոչ-կանոնագրուած) թէեւ շրջաբերութեան մէջ եղած են սկզբնական դարերուն, սակայն անոնք չունին և չեն հաղորդեր յաւելեալ տեղեկութիւններ և ներուժ հաղորդումներ Յիսուս Քրիստոսի անբասիր ապրումին աննախընթաց հրաշագործութիւններուն և հմայագեղ Յարութեան մասին: Պարականոն աւետարան կոչուած գրութիւններու մեծ մասը՝ հատուածներ են փոխ առնուած կանոնագրուած Չորս հեղինակաւոր Աւետարաններէն, կամ հեղինակութիւններն են կարգ մը աղանդաւորներու, որոնք ջատագովները եղած են իրենց թիւր վարդապետութիւններուն և կը ջանան յարգելիութեան պատմուճան հագուիլ:

Կնոստիկեան և Տոսեդիկեան եկեղեցիներու առաջնորդներուն գրած աւետարանները, կը ջանան ներկայացնել մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը ո՛չ թէ *Մարմնացեա՛լ* աստուածՈրդին, այլ՝ *երեւութական* մարգարէ մը, որուն ջնորհուած էր Աստուած-որդիութեան *հանգամանքը:* Որովհետեւ վերոյիշեալ աղանդները չէին կրնար հաւատալ, թէ Ոգեղէն Աստուծոյ միածին Որդին կրնայ *մարմնանալ:* Սոյն աղանդաւորներուն համար *"մարմինը"* մեղանչական կը սեպուէր, ուստի աստուածային Արբութիւն մը կարելի չէ որ *մարմնանայ:*

Յովհաննէս աւետարանագիր այսպիսի աղանդամոլներու դէմ է, որ գրած է թէ՛ իր Աւետարանը (չորրորդ) և թէ իր նամակը (Ա. Ընդհանրական նամակը, ուր ան կ՛ըսէ.

> *«Ան որ սկիզբէն էր, որուն մասին լսեցինք, որուն անձնատեսը իսկ եղանք, որուն նայեցանք, և մեր ձեռքերը շօշափեցին կենաց բանը»*--Ա. Յով. Ա.1:
> *«Սկիզբէն էր բանը, և Բանը Աստուծոյ հետ էր...և Բանը մարմին եղաւ ու բնակեցաւ մեր մէջ, և մենք տեսանք անոր փառքը, որպէս Հօրմէն միածնի փառք՝ ստացուած Հոգիէն»*
> --Յով. Ա.14:

Պարականոն զանազան աւետարանները երեւակայական պատմուածքներ են Յիսուսի մանկութեան և պատանեկութեան շրջանի, որոնք լուսանցքի մէջ ձգուած էին Չորս Աւետարաններուն մէջ: Մոռնալու չենք, որ այդ

շրջանին ալ գտնուեցան *գրաւոյն* մարդիկ, որոնք ազատութիւն տուին իրենց երեւակայութեան, գրել հաճելի կամ հետաքրքրական վէպեր Յիսուս Քրիստոսի կարծեցեալ կեանքի և ապրումի մասին, ինչպէս ներկայ դարու շարժապատկերներու հեղինակները ... :

150-200 թուականներուն, եկեղեցիները մատակարարուած ու հայթայթուած էին ճոխ ու հարուստ քազմաթիւ և այլազան վաւերագրական գրականութեամբ՝ աւետարաններ, նամակներ, ջատագովական երկեր, թէ՛ առաքեալներու հեղինակութեամբ և թէ ալ ճանաչում փնտռող և վախճանական մարգարէութիւններ գրող եսամոլներով:

Վերոյիշեալ պատմական և ճշմարիտ գրութիւնները գործածական կը դառնային կարգ մը եկեղեցիներուն կողմէ, իսկ մեծ մասը լուսանցքի (շուբի) մէջ մնալով հետզհետէ կ՛արժէքազրկուէին իրենց հոգեշունչ կարծուած հաւակնոտութենէն: Եկեղեցիներու կողմէ գործածական Չորս Աւետարաններն ու Նոր Կտակարանի Նամակները իսկ իրենց գործածական վիճակին մէջ, չէին ընդունուած որպէս *սրբազան գրութիւններ*, և ոչ իսկ համահաւասար սեպուած Հին Կտակարանին բաղդատմամբ: Եկեղեցիներու մէջ և հաւատացեալներու ամենաջատ արտագրաւ և հոգեհմայ խօսքերը՝ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի բերնէն ու հոգիէն բխած խօսքերն էին, ըլլան անոնք բերանացի կամ գրաւոր: Վեհիմաստ և խորագոյն յարգանքը և երկրպագակա՛ն հաւատքը կ՛ընծայուէր Փրկիչ Քրիստոսի *խօսքերուն*:

Բոլոր Առաքելական (Յոյն, Կաթոլիկ և սկզբնական) Եկեղեցիներու մէջ, բացի Բողոքական (Աւետարանական, Մկրտական կամ Հոգեւոր Եղբայրութիւններու), երբ կարդացուի Չորս Աւետարաններէ, բոլոր ժողովուրդը ոտքի կը կանգնի: Ինչո՞ւ, որովհետեւ Չորս Աւետարանները կը պարունակեն մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անապական Խօսքերը: Սոյն յարգանքը ապացոյց է, որ Աւետարանները առաջին մէկ օրէն հմայագեղ ներազդեցութիւն մը թողած էին ունկնդիրներուն վրայ:

Առաքելական և Քրիստոնեայ մարգարէներու հեղինակութիւնները ու իրաւատութիւնը համրաբար տեղ կը գրաւէին հաւատացեալներու սրտերէն ներս նոյնիսկ առաջին դարը չվերջացած: Պօղոս առաքեալ իր գրութիւններուն մէջ կ՛ըսէ.

«Արդ, կ՛աղաչեմ ձեզի, նմանո՛ղ եղէք ինծի»--Ա.Կորնթ.Դ.16:

Այս հեղինակութեան և իշխանութեան համար է, որ Եկեղեցիներ իրենք զիրենք կոչեցին *«Առաքելական»*, որ կը նշանակէ հիմնուած առաքեալներու հաւատքին, ապրումին և ուղղափառ վարդապետութեան վրայ:

«Ոտար և պանդխտ չէք, այլ՝ հաղաքացիներ սուրբերուն և Աստուծոյ ընտանիքէն, շինուած առաքեալներու և

մարգարէներու հիմին վրայ, որուն անկիւնաքարն է Քրիստոս Յիսուս»--եփես. Բ. 19-21:

Մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անփոխարինելի Մարդեղութիւնը և փրկագործչական պաշտօնը, Խաչելութիւնը, մեռելներէ Յարութիւնն ու առաքեալներու եկեղեցիներու կառուցումը կամրջող պատմագիր ճարտարապետը եղած է Ղուկաս բժիշկ աւետարանագիրը, որ հեղինակն է նաեւ Գործք Առաքելոց գրքին:

Առաքելական գրութիւններու մէջ անհերքելիօրէն նկատելի է, որ Յիսուս Քրիստոս Ի՛նչ կը խօսի և Ի՛նչ կը գործէ: Յաւերժաւանդ Մարդեղեալն է տիրական Հեղինակը և ներշնչիչ Հոգին, որ ուղղութիւն կու տայ առաքեալներու գրչին:

Օրինակ. Պօղոս առաքեալ՝ իր յոգնատպաւ աւետարանչական ու ժրաջան աշխատութենէն յետոյ կը գրէ Տիմոթէոս իր սիրելի երիտասարդ գործակիցին ըսելով.

«Ո՛վ Տիմոթէոս, պահէ՛ աւանդը, հեռու մնալով նորելուկ պիղծ վարդապետութիւններէ, հակասութիւններէ և խաբեպատիր գիտութենէ զոր ոմանք, յանձն առնելով, չեղեցան հաւատքէն»--Ա. Տիմ. Զ.20:

Վերեւ գրուած *«Պահէ աւանդը»* կը նշանակէ.

1. «Աստուածային յանձնարարութիւնը»--J. B. Phillips
2. «Հաւատքի երաշխիքը»--J. Moffatt
3. «Ձայն որ վստահուած է իւ խնամքիդ»--C. I. Scofield
4. «Պահեա զաւանդն»--գրաբար:

Վերոյիշեալ հատուածները կը ստիպեն մեզ հաւատալու, որ առաքեալներու կողմէ բարոզուած կամ գրուած խօսքերը պատուէրներ, հրամաններ, և խրատներ են յանձնարարուած և ուղղուած ընդհանրական եկեղեցիներուն իրագործուելու համար հաւատացեալներու ապրումին մէջ: Ուստի, չկայ հայկական ինքնութիւն առանց Քրիստոնէական հաւատքի, Եկեղեցիի և աւանդական կառոյցներու:

Առաքեալը "կոյր աւանդապաշտութիւն" կամ անխորհուրդ մոլեռանդութիւն չյանձնարարեր, այլ աւանդուած հարազատ և անխարդախ խօսքերը Յիսուս Քրիստոսի: Եկեղեցին դառնալու չէ՝ միայն աւանդեալ *հաւատամքին* մը, այլ Հոգին կենսաւորող *ուժ* և *զօրութիւն*:

Աւանդութիւնը՝ բիւրեղացումն է դարերու իմաստութեան և փորձառութեան, որուն անգիր մատեանին մէջ պահուած կը մնան տարիներու դրուագները: Նոր Կտակարանի մէջ չկայ առասպել, կայ աւանդեալ *հաւատք*,

չկայ բառախաղ, կայ *համոզում*։

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿԱՆԽԱԳՈՅՆ ՎԿԱՆԵՐԸ

1.- Կղեմէս Աղեքսանդրացին (150-213 Թ.) Քրիստոնեայ պղատոնական, Որոգինէս աստուածաբան դաստիարակը, եկեղեցականներու հաւանութեամբ ամենագրաւիչ դէմքը քրիստոնէական պատմութեան։ Կղեմէս, ինչպէս իրմէ յետոյ ալ իր աշակերտ՝ Որոգինէս, յայտնաբանուած բերանացի ու գրաւոր հաւատամքներու և հանգանակներու ընդմէջէն կոչ կ'ընէ Նոր Կտակարանի կազմաւորման։ Ան տիրական վկան եղած է որ Նոր Կտակարանը իր էական իսկութեան մէջ հասցնէ անոր լրումին։

Կղեմէս Աղեքսանդրացիի դարձը դէպի քրիստոնէութիւն տեղի ունեցած է նման հարազատ իմաստասէրի մը ճշմարտութիւն պրպտելու ընթացքին, երբ կը սերտէր Պետրոսի, Յակոբոսի, Յովհաննէսի և Պօղոս առաքեալներու գրութիւնները, օգնութեամբ Տաշեան Ասորիի և Փանթէնուսի։ Կղեմէս Աղեքսանդրացին՝ իր գրական մէջբերումներուն մէջ՝ Չորս Աւետարանները կը կոչէ. «*Միքսագոն չիշտակարանները*»։

Կղեմէս Աղեքսանդրացիի ժամանակակից եղող Յուստինոս վկան, (ծնած 100 թուին), Չորս Աւետարանները կը նկատէ որպէս գերագոյն չիշտակարանները սուրբ առաքեալներուն։ Ան կը վկայէ նաեւ, թէ Չորս Աւետարանները սկիզբէն ի վեր կը կարդացուին զուգահեռօրէն Հին Կտակարանի մարգարէութիւններու կարգին (Apol. M. 67)։ Յուստինոս կը լուսաբանէ և կը ջանայ համոզել իր հակառակորդները, թէ Աւետարանները՝ են իր հաւատքին և գիտութեան ակնաղբիւրը, որոնց միջոցաւ ինք ճանչցած է Յիսուս Քրիստոսը, և որոնք կը կարդացուին Հրեայ մարգարէութեան հետ ծիսական արարողութիւններու ընթացքին։

ՄԱՐՍԻՈՆ կամ (ՄԱՐԿԻՈՆ 85-160)

Որ դեպետ կոչուեցաւ աղանդաւոր ու եկեղեցիին կողմէ քանա-դրուեցաւ, սակայն ունեցաւ իր *դրական* օգտակարութիւնը Նոր Կտակարանի հաւաքումին և կազմութեան մէջ։ Մարկիոն, եպիսկոպոսի մը զաւակն էր, դաստիարակուած ուղղափառ հաւատքի մէջ ու հաստատուած Հռոմ քաղաքը, գալով Պօնտոսէն։ Այս ականաւոր եկեղեցականը չի կրցաւ հանդուրժել Հին Կտակարանի *նախանձոտ* և *վրէժխնդիր* Աստուծոյ մը տեսութիւնը և մերժեց Հին Կտակարանը որպէս սուրբ գրականութիւն։ Որովհետեւ Մովսէսի ներկայացուցած Աստուածը, չէր հաւասարեր Յիսուս Քրիստոսի յայտնաբանած *բարեգութ ու ողորմած* Հայր Աստուծոյն։

Մարկիոն հաւաքածոյ մը կազմեց Պօղոս առաքեալի նամակներէն, որովհետեւ իրեն համար Պօղոս առաքեալ միակ հետեւողը եղած տեսնեց որ

կանխնեցաւ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանին, որպէս հաւատարիմ վկայ:

Մարկիոնին կազմած Նոր Կտակարանը կը ներկայացնէր Պօղոս առաքեալի նամակները և Ղուկասու Աւետարանը, որովհետեւ Ղուկաս բժիշկը գործակիցն ու ճամբորդակիցն էր Պօղոս առաքեալին: Մարկիոնի կը պատկանի պատիւն ու յարգանքը (թէեւ աղանդաւոր կոչուեցաւ) Նոր Կտակարանի կանոնականացման տեսիլքը:

Հետաքրքրական է գիտնալ, որ Մարկիոնէ յե՛տոյ է, որ Գործք Առաքելոց Գիրքը և Պօղոսի նամակները սկսան կոչուիլ «Առաքելական» համահաւասար Չորս Աւետարաններուն: Որպէս հակազդեցութիւն Մարկիոնի "Նոր Կտակարանին", ընդհանրական Եկեղեցիներու մէջ տեսիլք մը և շարժում մը սկսաւ Նոր Կտակարանի մը կազմաւորումին:

Թէեւ Մարսիոն քանադրուած էր եկեղեցիներու կողմէ, մերժուած իր հարազատ հօր կողմէ և Պօղիկարպոսի կողմէ *«Սատանայի միածին»* յօրջորջուած, Մարկիոն իրագործեց աննախընթաց յաջողութիւններ թէ՛ կազմակերպչական և թէ ուսողական գետնի վրայ: Ժամանակի մը համար, հարիւրաւոր եկեղեցիներ և եպիսկոպոսներ, թէ՛ Արեւմուտքի և թէ արեւելքի մէջ, դարձան անոր հետեւորդները:

Մարկիոնի ստեղծած աղանդաւորական հսկայ շարժումը արթնցուց եկեղեցականներու բուն մտած ոգին: Աստուածոյ սուրբ Հոգին՝ Իր անբարբառ հառաչանքներով, դանդաղ բայց զգալի կերպով, առաջնորդեց հաւատարիմներու և ծառայասէրներու ոգին, տեսնելու ճշմարտութիւնները և փոխանակ եկեղեցիները տարրալուծուելով փճանալու, դարձան աւելի զօրաւոր, կազմելով Նոր Կտակարանը որպէս սրբազան գիրքերու *Հանոնական հաւաքածոն:*

Կնոստիկեան աղանդաւորներ (Քրիստոնեայ) Մերժած էին հին Կտակարանը և անոր բացայայտած *վրէժխնդիր ու դիւականալ* Աստուածը, որ անհատականացուած էր միայն Հրեայ ցեղին համար: Ուստի Կնոստիկեան աստուածաբաններ բազմացուցին բազմաթիւ յաւելեալ աւետարաններ, վախճանական գրականութիւններ և վաւերական սեպուած կրօնա-իմաստասիրական աղանդաբանական վարդապետութիւններ: Առաջին դարու կէսէն վերջ բազմացան պարականոն աւետարանները և առաքելական կարծուած նամակագրութիւնները:

Իրենիմոս, Լիոնի եպիսկոպոսը ամենազդու ընդդիմադիրը հանդիսացաւ Մարկիոնի և Կնոստիկեաններու հերձուածող տեսութիւններուն: Իրենիմոս ծնեալ (130 թ.) ունկնդիր եղած էր Պօղիկարպոսին և իր մնացեալ եպիսկոպոսական ծառայութիւնը նուիրեց եկեղեցական աշխատութեան: Իրենիմոս՝ իր քրիստոնէական ջատագովութիւններուն մէջ կը պանծացնէ Նոր Կտակարանը մէջբերելով բազմաթիւ հատուածներ Չորս Աւետարաններէն և Պօղոս առաքեալի նամակներէն: Ան կ'ըսէ.

«Մեր ազան գիրքերը կատարեալ են, որովհետև անոնք պատրաստած էին առաքեալին հոգիով և բարքառով.

Հերձուածութեան դէմ գրուած *«Քրիստոնէական հաւատքի Բացատրութիւն»* գիրքերը, Իրէնիմոսի, դասական ջատագովութիւններ են բոլոր աղանդաւորներուն դէմ ու պաշտպան Նոր Կտակարանին:

ՏԷՐՏԻՊԻԱՆՈՍ (160-220)

Քրիստոնեայ աստուածաբան և գրող: Դատական հռետոր Հռոմի և Կարթագենի միջեւ: 35 տարեկանին կը մկրտուի և կը դառնայ բաջ ջատագովը քրիստոնէութեան: Տէրտիւղիանոս յատկապէս կը քնորոշէ Չորս Աւետարանները և զանոնք կը սեպէ *"Մխիթիւն և Մրացում"*: Ան աւելի յառաջ կ'երթայ Իրէնիմոսէ և Չորս Աւետարաններն ու Պօղոս առաքեալի նամակները կը կոչէ (Novum Testamentum)՝ «Նոր Կտակարան կամ Նոր Ուխտ» զուգակշիռ և համարժէք Հին Կտակարանին: Տէրտիւղիանոս առաջին գրական հեղինակն է, որ կը գործածէ *«Նոր Ուխտ կամ Նոր Կտակարան»* ոճը ի նկատ քրիստոնէական՛ սրբազան գիրքերու հաւաքածոյին: Տէրտիւղիանոսի "Նոր Կտակարան" կոչած հաւաքածոն կը պարունակէր Չորս Աւետարանները, Պօղոս առաքեալի 13 նամակները, Գործք Առաքելոցը՝, Յայտնութեան գիրքը և երեք ընդհանրական թուղթերը՝ Ա. Յովհաննու, Ա. Պետրոս և Յուդայ: Եբրայեցիս գիրքը ան կը վերագրէ Բարնաբասի ու զայն կը կոչէ. «Գործակիցը առաքեալներու ... և հեղինակաւոր անձնաւորութիւն մը:

Ուստի, Տէրտիւղիանոսի Նոր Կտակարանը կը բաղկանար 22 գիրքերէ, որոնց բոլորն ալ մեր ներկայ Նոր Կտակարանի մէջն են: Անոր հաւաքածոյին վրայ յետագային աւելցուած են հինգ յաւելեալ գիրքեր եկեղեցիներու հաւանութեամբ, հեղինակութեամբ և երկասիրութեամբ:

ՈՐՈԳԻՆԷՍ (185-254)

Քրիստոնեայ դպրագէտ, դաստիարակ, մտքի մշակ, Քրիստոնէական փիլիսոփայութեան մտազննութեան հիմնադիրը: Որոգինէս բարձր կը գնահատէ մարդկային բանականութիւնը և փիլիսոփայութիւնը, իսկ անոնցմէ գերադաս՝ հաւատքն ու կրօնը: Ըստ Որոգինէսի, Քրիստոնէութիւնը հին Յունական և Հրէական մարգարէութեան **եզրափակումն** է: Անոր համար մարդ արարածին գերագոյն նպատակը՝ ճանչնալ է Ճշմարտութիւնը: Անանիա Շիրակացին, Յովհաննէս սարկաւագ Վանական Վարդապետ և ուրիշներ անդրադարձած ու վկայակոչած են Որոգինէս աստուածաբանը:

Երրորդ դարու սկիզբը Նոր Կտակարանը անվիճելիօրէն ստացած էր իր ներկայ պարունակութիւնը մի քանի գիրքերու զանազանութեամբ: Սոյն

տարբերութիւնները երբեմ ազդեցութիւն չգործեցին Ջորս Աւետարաններու, Պօղոս առաքեալի 13 թուղթերու հաւաքածոյին, ոչ ալ Գործք Առաքելոց թուղթին, որոնք անժխտելի իրողութիւններ դարձած էին: Յայտնութեան գիրքը կանոնագրուած էր, սակայն հեղինակը տարակուսելի էր տակաւին: Մնացեալ մի քանի գիրքերու կանոնագրութիւնը յետաձգուեցաւ մինչեւ երրորդ և չորրորդ դար. Յոյն և Լատին եկեղեցիներու միջեւ ըլլալիք համաձայնութեան:

Երրորդ Դարու սկզիբը, Որոգինէս՝ աստուածաջնչական մեծագոյն դպրագէտը փոխարինած էր Կղեմէս Աղեքսանդրացին որպէս առաջնորդ Աղեքսանդրիոյ ճեմարանին (203 թուին): Ան բերաւ իր 50 տարիներու բացառիկ օժանդակութիւնը և աստուածաբանական հմտութիւնը ի նպաստ Եկեղեցիին: Որոգինէսի մօտեցումը և մտածելակերպը հին և Նոր Կտակարաններու հանդէպ համազօր և համարնդունելի էր: Իրեն համար երկուբն ալ սրբազան գրութիւններ կը ճանչցուէին, որոնք ջնորհուած էին մարդկութեան փրկագործութեան համար միեւնոյն հոգեշունչ Լուսաւորութենէն:

Որոգինէս այցելած էր բազմազան երկիրներ՝ Հռոմ, Յունաստան, Փոքր Ասիայ, Եգիպտոս և Պաղեստին, ու նկատած թէ՛ եկեղեցիներու համացայնութիւնները և թէ անոնց վիճելի տարբերութիւնները հանդէպ Նոր Կտակարանի հեղինակութեան: Որոգինէս մեծ իմաստութեամբ և առանց որեւէ մէկը դատապարտելու կ՛ըսէ, ըստ Յովսէպիոս պատմաբանին.

> *«Մենք կը հաստատենք միայն այն, զոր Եկեղեցին կը վաւերացնէ, որոնք են, Ջորս աւետարանները՝ անհերքելիօրէն ընդունուած եկեղեցիներու կողմէն երկնքի տակ»:*

Մեծն Կոնսդանդիանոսի յանձնարարութեամբ, Յովսէպիոս պատմաբան պատրաստեց 50 հատ կանոնագրուած Նոր Կտակարաններ գրուած մագաղաթի վրայ: Դժբախտաբար սոյն գիրքերէն և ո՛չ մէկը գոյութիւն ունի այսօր:

ՋՈՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԱԾ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

1. Կիւրէղ Երուսաղէմացիի ցանկը կը պարունակէ մեր ներկայ Նոր Կտակարանի 27 գիրքերու 26 հատը: Յայտնութեան գիրքը անոր ցանկին մէջը չէ:
2. Գրիգոր աստուածաբան Նազիանզացի (330 թ.) իր ցանկին մէջ ունի Կիւրէղ Երուսաղէմացիի Նոր Կտակարանին ցանկը:
3. Աթանաս Աղեքսանդրացի, առանց տատանումի, ունի 27 գիրքեր յար և նման մեր Նոր Կտակարանին:

4. Յովհաննէս Ոսկեբերան Անտիոքի և Պոլսոյ պատրիարքը՝ իր ցանկին մէջ ունի միայն 22 գիրք:

Եկեղեցիներու միջեւ տեղի ունեցած վիճելի գիրքերը, սկսեալ Երկրորդ Դարէն, ոչ թէ Չորս Աւետարաններու մասին եղած է, այլ Յայտնութեան, Եբրայեցիս, Յակոբոս, Ա. Պետրոսի, Ա. Յովհաննու թուղթերուն մասին է: Վերոյիշեալ գիրքերը թէեւ ընդունուած են կանոնական Նոր Կտակարանին մէջ, սակայն կրկին վիճելի են կարգ մը աստուածաբան ուսումնասէրներու կողմէ ցարդ: Հաւատացեալներու մեծ մասը որոնք չունին պատմական հմտութիւն կամ ծանօթութիւն, երբ իմանան Նոր Կտակարանի մասին տեղի ունեցած վիճելի հարցերը, այնպէս կը կարծեն, թէ այդ վիճաբանութեան առարկան Չորս Աւետարաններն են ... սակայն այդ չէ՛ ճշմարտութիւնը կամ իրողութիւնը:

Նոր Կտակարանի նկատմամբ կանխագոյն գրողները եղած են Հռոմի Եկեղեցւոյ Կղեմէս եպիսկոպոսը (100 թուին): Պօղիկարպոս (69-155) Եփեսոսի եպիսկոպոսը ու աշակերտ Յովհաննէս առաքեալին: Սուրբ Իգնատիոս՝ Անտիոք բաղաքին երրորդ եպիսկոպոսը, որ նահատակուեցաւ Հռոմի մէջ, Տրաժան կայսրի օրով: Սոյն երեք ականաւոր եկեղեցական սուրբերը բազմաթիւ մէջբերումներ ու վկայութիւններ ըրած են իրենց նամակագրութիւններուն մէջ, որոնք առնուած են Չորս Աւետարաններէն և Պօղոս առաքեալի թուղթերէն:

Միթէ վերոյիշեալ սուրբ եպիսկոպոսներու մէջբերումները վկայե՛լ ապացոյցներ չե՞ն որոնք կանխորօք այս սուրբերը հաւատացած և ընդունած էին սոյն Չորս Աւետարաններու և Պօղոս առաքեալի թուղթերը որպէս սրբազան և սրբաշունչ գրութիւններ:

Քսաներորդ դարու դիւրակեցութեան և հանգստութեան վարժուած բնաղատներու համար շատ հեշտ է բնարկել և պախարակել իրենց *չգիտցած իրողութիւնները* և դէպքերը, որոնց համար ո՛չ մէկ զոհողութիւն կը պահանջուի եսամոլ ու փառատենչիկ "մտաւորականներէ": Ճմոռնանք, որ այդ կանխագոյն սուրբերը ո՛չ թէ **փառքի** համար նահատակուեցան, այլ որպէս ճշմարտութեան **ռահվիրաներ**: Ոչ թէ զոհեցին միայն իրենց հանգիստը, այլ կեր եղան վայրի գազաններուն և ճիւաղ կայսրերու: Որպէս *հաւնդիատուռ* խօսիլն ու բնաղատելը *դժգոհի* արտայայտութիւնն է միայն, որ դրական ոչին ունի:

Քննադատի ակնոցով չմօտենանք այս բազմաչարչար և նահատակ Եկեղեցիին և անոր սրբազան գիրքերուն: Փոխանակ զանոնք բնաղատելու, *խոնարհի՛նք* անոնց դիւցազնական և հոգեշունչ պատգամներուն և հեղինակներուն:

«Ազգային գրականութիւնը իր ծաղկման ու զարգացման մէջ շատ բան կը պարտի եբրայեցի հեղինակներուն ու մտածողներուն, ինչպէս որ անոնց շատ բան կը պարտին Տանիէլներն ու Միլտոններըն, Համլիններն ու Հիւկոներըն»--**Արշակ Չօպանեան**:

«Ով չի կարդացել Աստուածաշունչը, նա չի կարող իսկական իմաստով գրագէտ մարդ կոչուել, առաւել եւս՝ գրականագէտ: Նրա հիման վրայ են ստեղծուել համաշխարհային գրականութեան ու արուեստի գլուխ գործոցները: Վկայ՝ "Աստուածային Կատակերգութիւն"ը, նարեկը, Հաւքիայէլը: Հիմա արդէն գիտութիւնը սկսել է լրջօրէն զբաղուել Աստուածաշնչի պատմական ու առասպելական հիմքերի բացատրութեամբ: Բանից պարզւում է, որ մօտաւորին համարուած հրաշապատումները բնաւ էլ ցնդաբանութիւններ չէին, և անցած հազարամեակներու ուսումնասիրութիւնը դեռ շատ առեղծուածներ կը բացի Աստուածաշնչի էջերում»--**Պարոյր Սեւակ**:

Աստուածային ստեղծագործ սէրը, ինչպէս որ խոնարհեցաւ (իջաւ) աշխարհ պարգեւելու համար սիրոյ և իմացական կեանք մարդ արարածին, մարդ՝ ի՛նք եւս բարձրանալու է դէպի տիեզերական Սէր և Կեանք ուր պիտի գտնէ իր Արարիչն ու ողորմած Տէրը:

«Աստուած ամենուրեք է և ամէն ինչի մէջ»

«Ձի դու միայն ես երկնքում անշտո և երկրում՝ անզնին,
Գոյութեան տարրերի մէջ և աշխարհի բոլոր ծագերում,
Ամիզբն ամէն ինչի, և ամէն ինչի մէջ՝ ամբողջ լրումով»
--Ս. Գրիգոր Նարեկացի:

Յունուար 28, 1994 Ալպէր Նորատունկեան
Թորոնթօ Հայ-Քրիստոնեայ

անզնին,
Գոյութեան տարրերի մէջ և աշխարհի բոլոր ծագերում,
Ամիզբն ամէն ինչի, և ամէն ինչի մէջ՝ ամբողջ լրումով»--**Ս. Գրիգոր Նարեկացի**:

Գրուած Յունուար 28, 1994
Թորոնթօ